

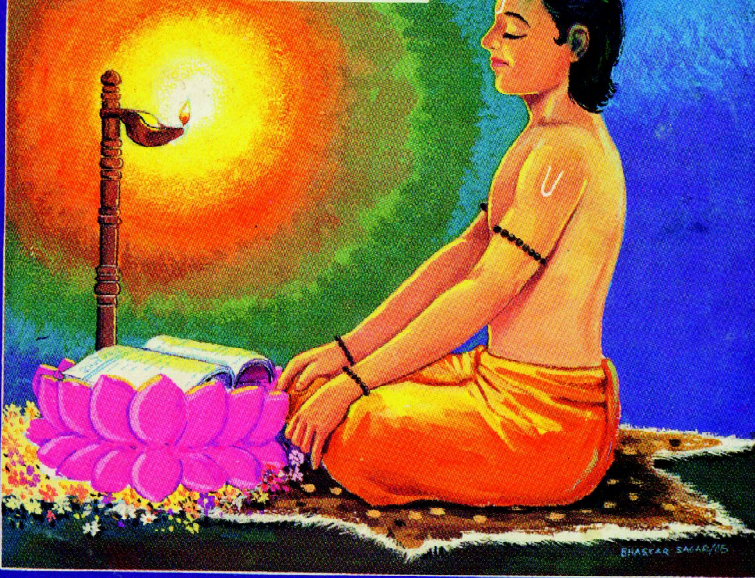
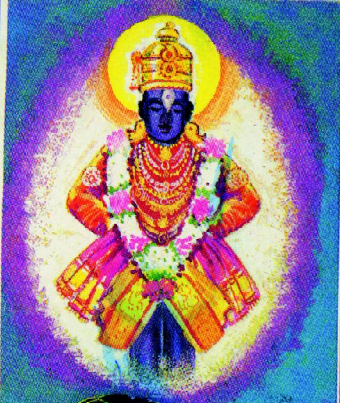
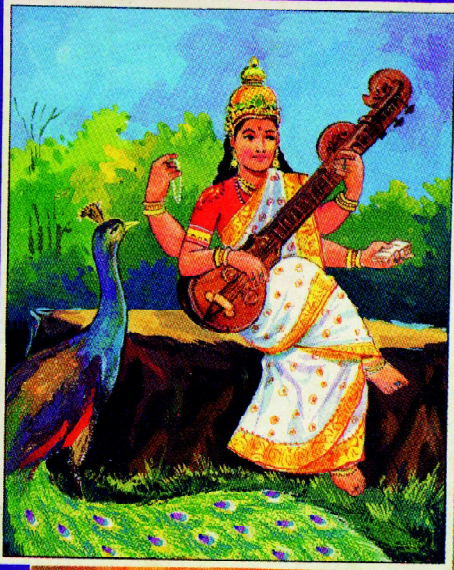

छात्र

प्रबोधन

वर्ष ३, अंक ११

सौर ज्येष्ठ, शके १९१७

ज्ञान प्रबोधनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

सांख्यिक प्रात्यक्षिक - लातूर

मुदाले सफाई गटकार्य - जेजुरी

महाराष्ट्रातील ९५
शिबिरांच्या उत्साहाचे
प्रतिबिंब

प्रात्यक्षिक - लातूर

कलाप्रदर्शन - सातारा

राष्ट्रीय निमित्त - लातूर

बुद्धीबळ स्पर्धा

कथाकथन - लातूर

संगीतगट - सातारा

संगीतगट - सातारा

वर्ष ३, अंक ११
सौर ज्येष्ठ, शके १९१७

इवली शल्ये रूपती खुपती, मात करु दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेऊनी, ने ज्योतिर्जगतात।

या अंकात दडलंय काय ?

संपादक, प्रकाशक

महेन्द्र सेठिया

संपादक मंडळ

महेन्द्र सेठिया B. E. M. Ed.

विवेक पोंक्षे M. SC. B. Ed.

अनघा लवळेकर M. A. B. Ed.

शैलजा देशमुख M. A., B. Ed.

मुखपृष्ठ व आतील चित्रे

भास्कर सगर, पुणे

अक्षर जुळवणी

XLNC GRAFIKS

आयडीयल कॉलनी, पुणे.

संपर्क

‘छात्र प्रबोधन’

ज्ञान प्रबोधिनी ५१० सदाशिव पेठ

पुणे ४११ ०३०

☎ ४७७६९१

मुद्रक

प्रबोध संपदा, पुणे - २

वार्षिक वर्गणी

रु. ७५/-

या अंकाची किंमत

रु. ६/-

नोंदणी क्रमांक

PHM/153/VIII

संवाद.....	२
वर्षारंभ समारंभ	३
कथा-कविता कोणावर लिहिली जाते	७
पंढरीचा वारकरी	११
अन्न हे पूर्णब्रम्ह	१५
उपदेशावर फटका	१८
जगण्याला अर्थ असतो	१९
नको हे लहानपण	२४
कथा - बापसे बेटा - भाग १	२५
आक्रोश भूपुत्राचा - पर्यावरण दिनाच्या निमित्ताने	३१
करून तर पाहा - पम्प	३५
गिर्यारोहणगाथा - भाग ११	३७
गुणसुमने मी वेचियली या भावे	४१
उत्साहवर्धक शिबिरे	४७

संवाद

प्रिय प्रबोधक मित्र-मैत्रिणींनो,

शाळा सुरू होऊन एव्हाना नव्याची नवलाई संपली असेल. बऱ्याच काळावधीनंतर थापूर्वीचे मासिक तुमच्या हातात पडले असेल अन् ते वाचून होते न् होते तोच हाही अंक तुमच्या हातात पडत आहे. याचा तुम्हाला निश्चितच आनंद होईल. मासिके इतक्या जशिरा प्रकाशित होण्याची गेल्या तीन वर्षांतील ही पहिलीच वेळ. मासिक बरोबरच मासिकच्या सभासदांसाठी होणारे उपक्रमही महत्त्वाचे असतात. गेल्या महिन्यामध्ये एन.टी.एस. मार्गदर्शन वर्ग, नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर अन् महाराष्ट्रतील १५ ठिकाणची व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरे हे तीन महत्त्वाचे उपक्रम झाले. त्यामुळे अंक प्रकाशित होण्यास यावेळी जशीर झाला. तुम्ही हे सर्व समजून सहकार्य कराल अशी खात्री आहे.

सर्वच शिबिरे खूप उत्साहवर्धक झाली. सोबतच्या रंगीत चित्रांवरून शिबिरांचे उत्साही प्रतिबिंब तुम्ही पाहिले असेल. तूर्तास तरी तुमच्या पैकी अनेकांना हे प्रतिबिंब पाहून व पुढील अंकांतील वृत्त दाखवून समाधान मानावे लागेल. कारण मासिकच्या सभासदांपैकी खूप कमी सभासद या उपक्रमांमध्ये सहभागी झाले होते. एकूण १२५० मुले-मुली जी व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरात सहभागी झाली होती, त्यापैकी फक्त २०० विद्यार्थी मासिकचे सभासद होते. याचाच अर्थ शिबिरे झालेल्या ठिकाणी मिळून असलेल्या २००० सभासदांपैकी जेमतेम दहा टक्के विद्यार्थी शिबिरात सहभागी झाले होते. असे का व्हावे ?

सर्व गोष्टी मासिकमधून पोहोचविणे शक्य होत नाही. लेखनाच्या मर्यादा असतात, अनेक गोष्टी समक्ष भेटते, कार्यक्रमांमधून, प्रत्यक्ष अनुभवातून आपण शिकू शकतो. धुळे, सांगली, नाशिक या ठिकाणी काही नियमित उपक्रमांनाही हळूहळू सुरुवात होईल. येत्या वर्षभरात असे अनेक मेळावे, उपक्रम त्या त्या गावांमध्ये उत्साही पालक, शिक्षकांच्या मदतीने सुरू करण्याची आपली योजना आहे. या सर्वांमध्ये तुम्ही या मासिकचे सभासद या नात्याने उत्स्फूर्तपणे सहभागी व्हायला हवे आहे.

तुम्हाला तुमच्या गावामध्ये कोणत्या प्रकारच्या कार्यक्रमांमध्ये सहभागी व्हायला आवडेल हे पत्राद्वारा आवर्जून कळवावे. म्हणजे त्याप्रमाणे योजना करणे सोयीचे होईल.

येत्या शैक्षणिक वर्षामध्ये कोणते नवीन निश्चय करणार, काय नवीन शिकायचे, काय अनुभवायचे ठरवणार, 'वर्षारंभ समारंभ' या लेखाच्या निमित्ताने जरूर असा काही संकल्प करावा. तो आप्हालाही कळवावा.

नवीन वर्षाची वर्गणी भरली ना! लवकरात लवकर वर्गणी भरून पुढच्या वर्षाचे अंक निश्चित करा. आपल्या मित्रमैत्रिणींनाही सभासद करून घ्या.

भेटूयात पत्राद्वारा अन् समक्षही, विविध उपक्रमांच्या निमित्ताने!

ससेनेही तुमचा

(महेन्द्र सेठिया)

वर्षारंभ समारंभ

मे महिन्यातील उन्हाळी सुटी संपली की, सुटीचा कंटाळा आलेली मुले व मुली नव्या उत्साहाने नवी पुस्तके, वह्या, दसराची पिशाची, नवी भूमिती पेटी यांची जुळवाजुळव करीत नव्या वर्षाचे स्वागत करायला उत्सुक असतात. शाळेत गेल्यावर कोणत्या नव्या वर्गात आपण बसणार, कोणते नवे मित्र भेटणार, कोणते जुने मित्र तुटणार, कोणते नवे अध्यापक दिसणार, त्यांचे शिकविणे कसे असणार असे अंदाज बांधीत शाळेच्या नव्या वर्षाच्या नव्या दिवसाची वाट पहात असतात. पण शाळेत पोचल्यावर पहिल्या एका सप्ताहातच ही सर्व नवलाई संपून जाते. पुनश्च तेच ते गृहपाठ, तीच प्रार्थना, तेच खेळ आणि अरे बाप रे, आता सुटीला

प्रा. वा.ना. अभ्यंकर

मात्र अजून तबबल अकरा महिने आहेत असे म्हणून उसासे टाकीत रोज शाळेतून घरी आणि घरून शाळेत ये-जा करीत राहतात.

कशामुळे प्रत्येक नवे वर्ष दीर्घकाळ नवलाईचे, आनंदाचे राहिल? वर्ष केव्हा संपले हे कळणारही नाही असे कसे होईल? गत वर्षापेक्षा नवे वर्ष अधिक आनंदाचे कशाने होईल? असा विचार आपण करू लागलो तर प्रत्येक वर्षी नवे काही तरी करायला हवे, नवे काही तरी सुचायला हवे. अधिक करायला हवे. काहीतरी वेगळे करायला हवे, वेगळे सुचायला हवे. असे घडत गेले तर नवलाई संपायचीच नाही. असे करता यावे म्हणून ज्ञान प्रबोधिनीने एक प्रयोग करून पाहिला आणि अनुभव असा आला की हा प्रयोग पुष्कळ उपयोगाचा होतो. या प्रयोगाचे नाव आहे 'वर्षारंभ समारंभ'!

वर्षाच्या सुरुवातीला थोडे मागे वळून पाहायचे आणि ठरवायचे की गेल्या वर्षापेक्षा यंदा आम्ही कोणकोणत्या बाबतीत वाढलो. शरीराने वाढलो, मनाने, बुद्धीने, वाचनाने, पाठांतराने, कलाकौशल्याने, यापैकी कशाने वाढलो आणि नव्या वर्षात जुन्या मिळालेल्या गोष्टींचा उपयोग करून

आणखी किती वादू शकेन, कसा वाढेन, यासाठी कोणाची मदत घेईन? कोणाचे मार्गदर्शन घेईन? आणि हे सर्व करताना कशासाठी मी हे करणार आहे? या सगळ्याचा विचार करीत करीत नवे मनसुबे रचायचे, नव्या कल्पना मांडायच्या, नवे संकल्प करायचे, परिश्रमांच्या नव्या पद्धती शोधण्याचा प्रयत्न करायचा आणि हे सर्व ज्या परमेश्वराच्या प्रेरणेने घडत असते त्याला आवाहन करीत करीत स्वतःमधील चैतन्याला अधिक जागृती आणायची. त्याच चैतन्यशक्तीला आपल्याच प्रयत्नाने पुष्ट करीत करीत हे करायचे, त्यासाठी असते “वर्षारंभ उपासना.”

प्रत्येक वर्षाच्या प्रारंभीच्या पहिल्या किंवा दुसऱ्या आठवड्यामध्ये सोईच्या दिवशी सकाळी अथवा सायंकाळी शांत आणि उत्साही वातावरणात सर्व विद्यार्थी आणि अध्यापक एकत्र जमतात.

उपासनेची, उपासनेतील मंत्रांची एक छान रचना केलेली आहे. या मंत्रांचे सुस्वर गायन करीत आणि अर्थ समजून घेत घेत मंत्र म्हणायचे आणि त्यावर चिंतनही करायचे. आपल्या मार्गदर्शक गुरूंना वंदन करून त्यांचे आशीर्वाद मिळवायचे. संतांच्या वचनातून संकल्प पूर्ण करण्यासाठी कसे आचरण करायचे तेही समजून घ्यायचे. आपली उद्दिष्टे स्वतःसमोर ठेवायची आणि इतरांच्याही समोर त्यांचे उच्चारण करायचे. सर्वांनी मिळून एकच अध्वर्यूच्या मागोमाग गद्यामधून संकल्प म्हणायचा आणि गायत्री मंत्र म्हणून या उपासनेचा समारोप करायचा.

या उपासनेनंतर एक छोटीशी सभा होते. त्या सभेत जुन्या अनुभवांच्या आधारे आणखी नवीन काय करायचे या विषयीचे संकल्प ठरवायचे, नव्या मित्रांची मदत घेत घेत हे संकल्प प्रत्यक्षात आणण्यासाठी

(पान ६ वर पुढे चालू)

वर्षारंभ उपासना

(मूळ पोथीचा सारांश)

प्रारंभी तीन वेळा ॐकार होईल. त्यानंतर सरस्वतीवंदन , गुरुवंदन, विद्यापूजनासाठी योग्य मंत्र म्हणावेत. प्रत्येक मंत्रानंतर त्याचा सोप्या भाषेत अर्थ सांगावा. त्यानंतर खालील 'संकल्प युक्त' प्रार्थना म्हणावी. त्यानंतर २ मिनिटांचे ध्यान व्हावे. पुन्हा तीन वेळा ॐकार घेऊन नंतर गायत्रीमंत्र म्हणून उपासनेचा समारोप करावा.

संकल्प युक्त प्रार्थना

राष्ट्रार्थं भव्य काहि पराक्रमाची ।
ईर्ष्या निजांतरि धरुनि करावयाची ॥
खरोखर राष्ट्रहितार्थ
जीवनात पराक्रमाची उत्तुंग कृती घडावी
अशी तीव्र तळमळ मनात धरून
आम्ही एकत्र जमत आहोत
हे परमात्मन् तू याचा साक्षी हो!
आमच्या दैनंदिन जीवनात
आम्ही उत्तम अभ्यास करू,
उत्तम वाचन करू, उत्तम चिंतन करू,
खूप खेळ खेळू, शरीर सुदृढ, काटक करू,
शारीरिक, बौद्धिक
मानसिक आणि आत्मिक
सर्व प्रकारे आम्ही कार्यक्षम होऊ
सर्वमांगल्यकारक परमेश्वरा ।
आमच्या जीवनात
परमोच्च यश आम्ही मिळवू, असे होऊ दे.
कार्ये केवळ सदिच्छेने सिद्धीस जात
नाहीत,
त्यासाठी संघटना करावी लागते.
वेदांनी हेच सांगितले.

“समानी व आकृतिः समाना हृदयानि वः!”

आपणा सर्वांचा आशय एक असो,
आपणा सर्वांची हृदये अभिन्न असोत.
श्री शिवछत्रपतींनी तेच सांगितले;
“दोन हृदये जर एकत्र येतील
तर संकटांच्या पहाडांच्या
ठिकच्या ठिकच्या उडतील.”
जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात
आम्ही संघटना घडवू
श्री रामचंद्र आणि सीतामाईपासून
जिजाबाई आणि श्री शिवछत्रपती यांपर्यंत
अन् सर्वसंग परित्यागावर आरूढ होऊन
ज्यांनी धर्मसेवा आणि ईशसेवाव्रताचे
आचरण केले, त्या आद्य शंकराचार्य
आणि विवेकानंद यांच्यापर्यंतच्या
आदर्शांच्या प्रकाशात
आमचीही जीवने उजळून निघू देत.
हे परमेश्वरा ! हे सर्व घडू दे !
आमचा कण न कण आणि क्षण न क्षण
तुझ्याच इच्छेने सार्थकी लागू दे !

(पान ४ वरून पुढे चालू)

उत्साही मनाने प्रारंभ करायचा आणि ज्यांनी आयुष्यामध्ये तपश्चर्यापूर्वक, परिश्रमपूर्वक संकल्प करून ते पूर्ण केले आहेत. अशा एखाद्या मान्यवरांच्या अनुभवकथनातून मार्गदर्शन मिळवायचे. अशा तऱ्हेच्या या समारंभाला 'वर्षारंभ समारंभ' असे आपण म्हणतो.

सर्वच शिक्षण संस्थामध्ये अशा प्रकारचा वर्षारंभ कार्यक्रम होणे आवश्यक आहे. "नेमेचि येतो मग पावसाळा" हे लक्षावधी वर्षे चालत आलेल्या सृष्टिचक्राबाबत खरे असले तरी मर्यादित कालावधीच्या मनुष्य जन्मात मात्र जन्माला

(या वर्षारंभ समारंभाची संस्कार पोथी प्रबोधिनीत उपलब्ध असून तिची किंमत रु. ४ (अधिक रु.२ टपाल खर्च) आहे. छात्र प्रबोधनच्या मुख्य कार्यालयात ती मिळू शकेल.)

आल्यासारखेच काही तरी करून दाखवीन अशी ईर्ष्या बाळगाणाऱ्या उदयोन्मुख युवा पिढीला मात्र असा वर्षारंभ नव्या विचारांना आणि नव्या कृतीला पालवी आणणारा ठरेल यात शंका नाही. अशा या उदयोन्मुख पिढीला मार्गदर्शन करणाऱ्या अध्यापकांच्या कामात आणि विविध शैक्षणिक संस्थांच्या कामात हा वर्षारंभ समारंभ निश्चितच चेतना आणणारा ठरेल. कृतीला भावनेची आणि हाताला हृदयाची जोड देत असे वर्षारंभ ठायी ठायी होऊ लागतील तेव्हा नव्या युगाचा आरंभ झाल्याची ग्वाही देणारा भाग्यसूर्य प्रकाश किरण उजळीत वर आणखी वरवर येईल.

नवीन शैक्षणिक वर्षात कोणते संकल्प कराल?

उदाहरणादाखल काही व्यक्तिगत व काही सामूहिक संकल्प खाली दिले आहेत. त्यातले वा नव्याने सुचतील त्यापैकी कोणतेही तीन संकल्प प्रत्येकाने करावेत. हे संकल्प पूर्ण झाले की नाहीत हे वर्षाच्या शेवटी तपासून पाहता यावे म्हणून ते सुस्पष्ट मोजता येण्यासारखे व नेमके असावेत. खाली दिलेली आकडेवारी प्रत्येकाने स्वतःसाठी योग्य ते बदल करून निश्चित करावी. तुम्ही केलेले संकल्प आमच्यापर्यंत पोहोचवावेत.

व्यक्तिगत संकल्प

- वर्षातील ३०० दिवस तरी रोज किमान एक तास खेळ, व्यायामासाठी वापरीन.
- रोज १० सूर्यनमस्कार घातल्याशिवाय अन्नग्रहण करणार नाही.
- रोज ५ मिनिटे स्वस्थ, शांत बसून ध्यान करीन. स्वतःविषयी चिंतन करीन.
- वर्षभरात मिळून १००० पाने अवांतर वाचन करीन.
- घरातील किमान ५ कामे ठरवून वर्षभर करेन.
- रोज दैनंदिनी लिहीन.
- नियमित अभ्यासातून गेल्या वर्षापेक्षा अधिक गुण मिळवीन.
- विशिष्ट कला-कौशल्ये यामध्ये प्रगती करेन.
- भारतीय लिपीत स्वाक्षरी करेन.

सामूहिक संकल्प

- वर्गाची गुणांची सरासरी ५ टक्क्याने वाढवू.
- वर्गाची शारीरिक क्षमता (वजन, उंची इ.) वाढवू.
- शाळेतिल एक सूचनाफलक वर्षभर उत्तमरीतीने सजवू, वापरू.
- वर्गातील सर्वांनी मिळून वर्षाला एक लाख सूर्यनमस्कार घालू, १० हजार किलोमीटर पळू, २५ हजार तास अभ्यास करू, ५० हजार पाने वाचू.

राजेसाहेबांचा वाडा दिव्यांच्या तोरणमाळांनी सजला होता. शेतावर राबणाऱ्या मजुरांना, आज सहकुटुंब जेवायला यायचं राजांचं आमंत्रण घोघरी पोचलं-- राजेसाहेबांचा वाढदिवस असा साजरा व्हायचा होता. झुणका-भाकरी-मिरचीचा खर्डा आणि बुंदीचे लाडू, असा आवडता बेत

सौ. विजया जहांगीरदार

ठेवला गेला. सर्वांशी फटकून वागणारे राजेसाहेब आज इतके उदार कसे झाले? पैन् पै वाजवून घेणारे सावकरी रक्ताचे राजेसाहेब, आज इतके मऊ कसे झाले? मजुरांना ढोराप्रमाणे राबवून घेणारे

कविता कोणावर
लिहिली जाते

राजेसाहेब, आज इतके नम्र कसे झाले? गावकरी, सत्यवंताला हे प्रश्न पुन्हा पुन्हा विचारू लागले. सत्यवंत हे गावकऱ्यांचं श्रद्धास्थान होतं. एका झोपडीत राहणारा सत्यवंत, रोज रात्री गावकऱ्यांपुढे प्रवचन-कीर्तन करी. त्यांना कवने ऐकवी. कथा सांगे. त्याने स्वतः रचलेले पोवाडे गाऊन दाखवी. गावकऱ्यांचे प्रश्न ऐकून सत्यवंत नुसता हसला अन् म्हणाला, "गावकऱ्यांनो योग्य वेळी याचे उत्तर तुम्हाला मिळेल. आज सर्वांनी जेवायला तिथं जायचं... मलाही आमंत्रण आहे!"

अंगणात पत्रावळी टाकण्यात

आल्या होत्या.जेवणाची नुसती गडबड उडाली होती. कुणी भात मागतो तर कुणी लाडू! कुणी भाकरी तर कुणी झुणका! नुसता गोंधळ! अखेर सत्यवंतर राजेसाहेबांना म्हणाला, “राजेसाहेब, वाढप नीट होत नाही. दहा माणसं तरी हवी. आम्ही सात-आठ जण वाढायला घेऊ का?” राजेसाहेब या गोंधळाने आधीच वैतागले, रागावले होते. ते एकदम म्हणाले, “काय ही आधाशी माणसं? दुष्काळातून आल्यासारखी? बटासलेली? वाढा वाढा... हवं ते वाढा त्यांना! पण हा गोंधळ आवरा!” सत्यवंताने वाढपासाठी आठ माणसं उभी केली. गलबला थांबला. सगळे नीट जेवू लागले. राजेसाहेब रागाने बाहेर जाऊन बसले. सत्यवंताला ही गोष्ट अतिशय खटकली. पण त्याने शांतपणे, त्या सात-आठ वाढणाऱ्यांना स्वतः वाढले. त्याला मात्र तिथे जेवणे कठीण वाटले. तो न जेवताच निघून आला.

दुसऱ्या दिवशी राजेसाहेबांनी सत्यवंताला बोलावलं. ते गर्वाने म्हणाले, “सत्यवंत, काल मी पाचशे माणसांना जेवण दिले. आता

तरी तू माझ्यावर कवने करशील...अरे, पसाभर पैसे देईन मी तुला!” “राजेसाहेब, तुमच्यावर कविता लिहावी असं वाटत नाही.”

“का? मी लोकांना भाकरी देतो- काम देतो - मजुरी देतो.”

“राजेसाहेब - मजुरीच्या बदल्यात तुम्ही बेसुमार कष्ट करून घेता मजुरांकडून.”

“गावाची अडनड भागवतो ना? अर्ध्या रात्रीसुद्धा पैसे देतो ना” राजेसाहेब चिडून बोलले. सत्यवंत शांतपणे म्हणाला, “पैसे देता, पण त्यासाठी भरपूर व्याज घेता. सोने गहाण ठेवून घेता... राजेसाहेब, काही तरी बदल्यात घेता तुम्ही! हे देणं नव्हे!” --- राजेसाहेबांचा संताप वाढतच होता. ते चिडक्या आवाजात म्हणाले, “परवा जेवण दिलं ना? काय घेतलं रे मी त्या बदल्यात? उगाच दीडशहाण्यासारखा चरचर बोलतो आहेस ते?”

“जेवण दिलंत, पण तुम्ही त्यांचेबरोबर जेवलात?”

“काय हे बोलणं? काय हे विचारणं? मी जेवू त्यांच्याबरोबर? काय ही भलती अपेक्षा? इतकं मोठं अन्नदान केलं मी ---”

“अन्नदान केलंत ---पोटाला दिलंत, पण सन्मान नाही दिला राजेसाहेब. माणसाला पोटाइतकाच, सन्मानही प्रिय असतो. तुम्ही त्यांच्यासोबत जेवला असता,तर ती भाकरी त्यांना अमृतासारखी लागली असती.काय दिलं, किती दिलं, यापेक्षा कसं दिलं हे महत्वाचं असतं राजेसाहेब” ---आता मात्र राजेसाहेब रागाने लालखुंद झाले.त्यांच्या

तळपायांची आग मस्तकाला गेली.संतापाने त्यांचे हातपाय थरथरू लागले.ओरडून ते म्हणाले.‘‘चालता हो माझ्यासमोरून.साधा फर्नड कवी--- पण ऐट केवढी?--- चल निघ इथून!’’सत्यवंत हसला,आणि शांतपणे चालू लागला.

राजेसाहेबांचा सत्यवंतावर फारच कोप झाला.त्यांनी त्याची कुडाची झोपडी उस्कटून टाकली.सत्यवंत मंदिरात राहू लागला. तिथूनही काही दिवसांनी राजेसाहेबांनी त्याला हाकलून लावले. तो हरबा शेतकऱ्याकडे राहू लागला.

अशातच पावसाळा आला, पण पाऊस आलाच नाही. कुठे दोन थेंबे आले ना आले इतकंच!लोक हवालदिल झाले. राजेसा - हेबांच्या शेतावर विहीर होती,पंप होता, त्यांचं शेत भरपूर पिकलं. गोणी भरभरून वाड्यावर गेल्या. गावकऱ्यांच्या शेतात फार थोडं पिकलं. राजेसाहेब सत्यवंताला अहंकाराने म्हणाले,‘‘अरे,आता तरी माझं कर्तृत्व मान्य कर! या दुष्काळातही माझ्या शेतात सोळा आणे पीक आलं! आता तरी माझ्यावर कविता लिहावीच लागेल तुला-- कोण आहे माझ्यासारखा कर्तृत्ववान?’’सत्यवंत चवताळून म्हणाला,‘‘राजेसाहेब,हे कर्तृत्व तुमच्या पैशाचं,तुमच्या विहिरीचं -- गावातही अशा विहिरी खोदल्या असत्या,तर गावकऱ्यांवर उपासमारीची पाळी आली नसती.थोडंफार तरी पाणी मिळालं असतं! तुमचा पैसा फक्त तुमच्यासाठीच वापरलात तुम्ही! आता तरी, तुमचं गोदाम लोकांसाठी खुलं करा! लोकांना स्वस्त दरात धान्य द्या-

- मग तुमच्यावर कविता आपोआप रचली जाईल..!’’राजेसाहेब उद्दामपणाने म्हणाले,‘‘अरे मूर्खा जा रे हवी कुणाला तुझी कविता? गावाला धान्य द्या म्हणे-- अन् माझ्या पोरबाळांना उपाशी ठेवू की काय?’’ ‘‘हे गाव तुमचं नाही का? राजेसाहेब, गावाला तुम्ही ‘माझं’ समजत नाही.येतो मी!’’--

राजेसाहेबांच्या धान्य कोठारांना कुलुपे लागली. धान्यासाठी चढा भाव ठेवला गेला. लोक भांडीकुंडी विकून,धान्य घेऊ लागले. हंडे गेले, कळशा गेल्या.किडूकमिडूक होते, तेही विकावे लागले.लोकांची अशी दैना बघूनही राजेसाहेबांच्या हृदयाला पीळ पडला नाही.पोराबाळांचे चेहेरे सुकून गेले.

अशातच,एक दिवस तीन बैलगाड्या पाराजवळ थांबल्या.त्यात धान्याची पोती होती.गाडीत स्वतः रघूदादा होते.बार्शीचे सावकार होते ते! विठोबाचे भक्त ... सत्यवंताच्या भजनांचे चाहते! सत्यवंताच्या गावी दुष्काळ पडल्याची वार्ता त्यांच्या कानावर गेली.लगेच धान्य घेऊन धावून आले होते रघूदादा! गावाला ही पोती दान देऊन टाकली त्यांनी! धान्याचं वाटप करायचं काम सत्यवंताकडे आलं. ते काम दिवसभर चाललं! रघूदादांना गावाने आग्रहाने ठेवून घेतलं.झुणका-भाकरीच्या जेवणानं, सगळं गाव तृप्त झालं. रघूदादांसाठी हरबाने शिरा भाजला.मंदिरात रात्री सभा ठेवली गेली. गावाने उत्स्फूर्तपणे रघूदादांचा सत्कार ठरवला. रघूदादांनीच त्यांच्या उपाशी,

कोमेजलेल्या मुखात दोन घास भरवले होते. राजेसाहेबांना हे सगळं कळवलं गेलं. त्यांनाही रात्रीच्या सभेसाठी आमंत्रण दिलं गेलं. अध्यक्षपदावर मुद्दाम बसवलं गेलं. ते नकार देऊ शकत नव्हते. त्यांना यावं लागणारं होतं. सभा सुरू झाली. गावकऱ्यांनी अलोट गर्दी केली होती. घराघरातून माणसं सभेला लोटली. त्यांच्या डोळ्यांत रघूदादांचं कौतुक भरलेलं होतं! राजेसाहेब अध्यक्ष म्हणून बसले खरे, पण त्यांचा चेहरा काळवंडून गेला होता. तोच सत्यवंत बोलायला उठला. टाळ्यांचा कडकडाट झाला. त्याने रघूदादांचं कौतुक करून त्यांच्या गळ्यात भला थोरला हार घातला... रंगीत कागदांचा हार! फुलेच नव्हती ना!.. पण गावाच्या भावना सांगणारा हार होता तो... सत्यवंत म्हणाला, “लोक हो, मी

काही वक्ता नाही. मी आहे एक कवी! माझ्या भावना मला कवनातूनच चांगल्या मांडता येतात. मी एक कविता गाणार आहे.” लोकांनी आनंदाने टाळ्या वाजवल्या. सत्यवंताचा रसाळ, गोड आवाज गावाला प्रिय होता. तो गाऊ लागला.

आम्ही कोण कुठोनी आलो...

गावात पोरके झालो ॥

धनिकांनी फिरवल्या पाठी..

कुणि नव्हते आमच्यासाठी ॥

मायबाप होऊनी आले, रघूदादा ॥

हृदयाशी आम्हा धरती, रघूदादा ॥

हे देवा आम्हास्तव, रघूदादा

गावाचा मुजरा घ्या हो, रघूदादा ॥

अशी सुरुवात करून, सत्यवंताने गावचं दुःख कवितेत मांडलं. माणसांचे हाल, त्यांची अन्नासाठी वणवण, राजेसाहेबांच्या कोठाराला लागलेलं कुलूप, चढे भाव, विकायला काढावी लागलेली गुरेढोरे, भांडी---सगळं सगळं कवितेतून मांडलं गेलं. लोकांच्या डोळ्यातून आसवांचे झरे वाहू लागले. रघूदादांचेही डोळे भरून आले. परंतु राजेसाहेब मात्र अस्वस्थ झाले---चिडीला आले. त्यांच्या मनात संताप उसळू लागला. माझ्यासमोर रघूदादांची स्तुती? गाणं संपताच लोकांनी रघूदादांचा, सत्यवंताचा जयजयकार केला. आता मात्र राजेसाहेबांचा संताप मस्तकात गेला. ते ओरडून सत्यवंताला म्हणाले, “आज तुला कविता सुचली होय? आज कंठ फुटला तुला?” सगळा कोलाहल एकदम गप्प झाला. पाटीवर

(पान क्र २३ वर पुढे चालू)

“तुला मोक्ष पाहिजे का?” असा प्रश्न जर एखाद्या सर्वसामान्य जीवास कोणी केला तर त्याचे चटकन ‘हो’ किंवा ‘नाही’ असे उत्तर तो देईलच असे नाही. कारण मोक्ष म्हणजे नेमके काय हे मुळात त्याला ठाऊक नसते. परंतु “तुला आनंद, समाधान किंवा सुख पाहिजे का?” असे उत्तर विचारले तर कोणीही चटकन त्याचे उत्तर ‘हो! पाहिजेच!’ असेच देईल. इतकेच नव्हे तर आपण सदैव सुखातच असावे, आपणास यत्किंचितही दुःख नसावे अशीच सर्व जीवमात्रांची इच्छा असते. संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराज म्हणतात त्याप्रमाणे -

“मजलागी दुःख व्हावे ।

ऐसे कोणी भावीना जीवे ॥” किंवा

“सुखं सर्वाप रूच्यते ।”

हा नियमच आहे.

परंतु गमतीची गोष्ट अशी की हे सुख मिळविण्यासाठी मनुष्य अयोग्य ठिकाणी

पंढरीचा वारकरी

श्री. नंदकुमार भा. लांडगे

धडपड करीत आहे आणि म्हणूनच सुखाची आणि त्याची गाठ पडत नाही. कोळशाच्या दुकानात जाऊन हिऱ्याची मागणी करण्यासारखे आपले प्रत्येकाचे चालले आहे आणि म्हणून प्रत्येकजण सुखासाठी तळमळत आहेत. ही परिस्थिती पाहून संतशिरोमणी श्री. नामदेव महाराजांना कळवळा आला आणि ते म्हणाले -

सुखालागी करिसी तळमळ ।

**तरी तू पंढरीची जाय एक वेळा
मग तू अवघाचि सुखरूप होसी ।**

जन्मोजन्मीचे दुःख विसरसी ॥

तू सुखरूप तर होशीलच परंतु अनंत जन्मांचे दुःख देखील विसरशील. परंतु तू बाजारपेठ चुकला आहेस. सुखाची बाजारपेठ पंढरीत आहे आणि म्हणून तू पंढरीला जा! एकदा तरी जा.

अर्थात पंढरीला केवळ जाऊन सुख मिळणार नाही. त्यासाठी संप्रदायपूर्वक पंढरीची वारी करावयास पाहिजे, शिवाय ही वारी संतसंगतीत करावयास पाहिजे. वारी करणे याचा अर्थ येरझारा घालणे. जन्म आणि मृत्यूची देखील वारीच आहे.

वारकरी संप्रदायाने पंढरीची वारी

हा अतिशय आगळा-वेगळा आणि अद्भूत ठेवा, तुम्हा-आम्हा सर्वांना दिलेला आहे. माऊली ज्ञानेश्वर महाराजांच्या खूप पूर्वीपासून पंढरीची वारी अस्तित्वात होती. परंतु माऊलींनी या वारीस नियमबद्ध सामुदायिक स्वरूप प्राप्त करून दिले.

वारकरी संप्रदायाचा जे कळस ठरले त्या तुकाराम महाराजांनी तर दोन्ही भुजा उंचावून म्हटले आहे की

**नाचत जाऊ त्याच्या गांवा ।
खेळिया सुख देईल विसावा रे ॥**

श्रीक्षेत्र आळंदी येथे होतो व तेथून पुढे मग दररोज मजल दर मजल करीत आषाढ शुद्ध दशमीला रात्री ही पालखी आपल्या अमाप वारकऱ्यांसमवेत पंढरीस येऊन ठाकते.

पालखी सोहळ्याचा दैनंदिन कार्यक्रम हा अगदी शिस्तबद्ध व आखीव असतो. दररोज सकाळी ६ किंवा ६ ॥ वाजता पालखी मुक्कामावरून हालते. त्या अगोदर सर्व वारकरी तयार झालेलेच असतात. वाटचालीमध्ये सकाळी ठरलेले एक दोन विसावे घेऊन पालखी दुपारच्या भोजनाच्या मुक्कामास येते.

आषाढी एकादशीच्या निमित्ताने अनेक संतांच्या पालख्या घेऊन अफाट वारकरी समाज पंढरपुरास पायी येत असतो. त्यात साधकांचे मायबाप आणि योग्यांचेही योगी असलेले संतसम्राट महावैष्णव माऊली ज्ञानेश्वर महाराजांचा पालखी सोहळा हा प्रमुख मानला गेलेला आहे. या पालखीचा प्रस्थान सोहळा दरवर्षी ज्येष्ठ वद्य अष्टमीस

सर्व दिंडीकऱ्यांचे टूक्स व भोजन अगोदरच त्याठिकाणी पोहोचविले जातात. विश्रांती घेऊन पालखी पुन्हा मार्गस्थ होते. पुन्हा एक दोन विसावे घेऊन नंतर ठरलेल्या गावी रात्रीचा मुक्काम सायंकाळी साधारणतः ६ च्या सुमारास साधला जातो. या ठरीव कार्यक्रमात कधीही खंड किंवा बदल होत नाही. आळंदी- पुणे - सासवड - जेजुरी - वाल्हे -

लोणंद - तरडगांव - फलटण - बरड - नातेपुते - माळशिरस - वेळापूर - भंडी शेगांव - वाखरी व पंढरपूर अशी मुक्कामाची ठिकाणे परंपरेने ठरली गेलेली आहेत.

चांदीच्या सुशोभित रथामध्ये ज्ञानेश्वर महाराजांची चांदीच्या पादुका असलेली पालखी विराजमान झालेली असते. या रथापुढे सव्वीस वारकरी दिंड्या, त्यांच्यापुढे एक स्वाराचा आणि एक माऊलींचा अश्व असतो. त्याच्यापुढे पुन्हा आणखी, एक दिंडी असते. त्याचप्रमाणे रथाच्या मागेदेखील सुमारे पंचावन्न दिंड्या असतात. या दिंड्यांमध्ये प्रतिवर्षी वाढ होतच आहे. एखादी नवीन दिंडी निर्माण झाली तर त्या दिंडीस रथाच्या मागे अगदी शेवटच्या दिंडीच्या मागे क्रमांक दिला जातो. या पद्धतीने हा विशाल समुदाय मोठ्या डौलांत चाललेला असतो. सर्व दिंड्यांना क्रमांक दिलेले असतात. त्यात कधीही वादावादी, संघर्ष किंवा मतभेद होत नाहीत. दिंडीत आबालवृद्ध स्त्री-पुरुष चालत असतात. याशिवाय कोणत्याही दिंडीत सामील न होता स्वतंत्रपणे चालणाऱ्यांची संख्याही मोठ्या प्रमाणात असते.

रूप पाहतां लोचनी । सुख झाले वो साजणी ॥

या अभंगाने सुरू होणारी भजनाची मालिका येगे येगे विठाबाई । माझे पंढरीचे आई ॥

या अभंगाने संपते. त्यानंतर भूपाळीचे व काकड आरतीचे अभंग, वासुदेव, जोगी, आंधळा, पांगळा, गोफण हे रूपकात्मक अभंग अतिशय शिस्तबद्ध व श्रद्धापूर्वक

गायनाच्या अनेक रागांमधून सामुदायिक पद्धतीने आळविले जातात. हे अभंग वारकऱ्यांच्या मुखातून गायिले गेलेले असल्यामुळे 'सिद्ध-मंत्र' झालेले असतात. ते केवळ श्रवण करणे ही देखील अतीव सुखाची अनुभूति आहे. भोजनोत्तर वाटचालीत प्रामुख्याने माऊलींचा हरिपाठ, गुरुपरंपरेचे अभंग, त्या दिवशीच्या दिन विशेषाचे म्हणजे वाराचे अभंग, नाटाचे अभंग, मदालसा व विनवणीचे अभंग म्हटले जातात. एवढे होइस्तोवर मुक्कामाचे ठिकाण आलेले असते. सर्व चित्तवृत्ति अभंगाकडे लागलेली असल्यामुळे चालण्याचे श्रम जाणवतही नाहीत. हा या वारीचा मोठा विशेष होय. यानंतर विस्तीर्ण पटांगणामध्ये सर्व दिंड्या गोलाकार जमा होतात. मध्यभागी माऊलींची पालखी नाचविली जाते व नंतर चोपदाराच्या अधिपत्याखाली आरती होते. त्यानंतर लगेचच कीर्तनास सुरुवात होते आणि कीर्तन संपले की लगेचच जागराचे भजन सुरू होते. रात्रभर भजन करून हा जागर सकाळी ६ वाजता संपतो की लगेचच पुढील वाटचालीसाठी पालखी सिद्ध होते. या सर्व कार्यक्रमांत सर्वच वारकऱ्यांना सहभागी होता येत नाही. त्यामुळे कीर्तन व जागर हे प्रकार काही दिंड्यांना नेमून दिलेले असतात "ही आपली मानाची सेवा आहे" या भावनेतून ती दिंडी ते सोहळे कर्तव्य भावनेने पार पाडीत असते.

व्यावहारिक; सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या देखील या वारीचे योगदान बहुमोलाचे आहे. यांत्रिक युगामुळे परावलंबी

झालेल्या जीवनात पंधरा-वीस दिवस कां होईना या वारीत वेगळा अनुभव येत असतो. प्रत्येकाला कष्ट सहन करण्याची शारीरिक व मानसिक अनुभूति येणे हा व्यावहारिक उपयोग, कसल्याही तऱ्हेचा भेदाभेद न मानता दैनंदिन कर्मे आनंदाने करित राहणे, एकाच तंबूमध्ये, आहे तेवढ्याच व कसल्याही जागेत एकमेकांना सामावून घेऊन सहजीवन अनुभवणे ही सामाजिक समताबुद्धि, सर्व वैचारिक मतभेद विसरून, केवळ एकाच ध्येयाने प्रेरित होऊन, एकच विषय घेऊन अति विश्वासाने व सामुदायिक एकता भावनेने वाटचाल करून ते ध्येय साध्य करून घेणे, त्यामुळे झालेला आनंद उपभोगणे हे राजकीय प्रबोधन या सर्वच गोष्टी वारीत घडतात.

वारीत लागणाऱ्या निरनिराळ्या गावांचे स्थानमाहात्म्य तर अपूर्व आहे. वेळापूरच्या अलिकडील तुकाराम महाराजांच्या धाव्याचे ठिकाण, तरडगांव, सदाशिवनगर, वेळापूर, शेगांव, वाखरी या ठिकाणची घोड्यांची रिंगणे व वारकऱ्यांचे 'खेळ', शेगावच्या अलीकडच्या टप्प्यावरील नाथमहाराजांची भारूडे या गोष्टी वारीमध्ये त्रयस्थानादेखील आकर्षित करून घेतात.

वारीची मूळ वैचारिक बैठक मात्र पारमार्थिक आहे.

पंढरीचे वारकरी । ते अधिकारी मोक्षाचे ॥
 लुब्धली नादी लागली समाधि ।
 मूढ जन नर नारी लोका रे ।
 पंडीत ज्ञानी योगी महानुभव ।
 एकचि सिद्ध साधका रे ॥
 असे सर्व संतांनी एकमुखाने व

आत्मविश्वासाने सांगून या वारीमध्ये पारमार्थिक, सदाचारसंपन्न व शुद्ध वैष्णवांचा लोकसंग्रह साधलेला आहे.

माऊली ज्ञानेश्वर महाराजांनी सामुदायिक स्वरूप दिलेल्या या इवल्याशा रोपाचे जगदगुरू संत तुकाराम, नामदेव, एकनाथ, निळोबाराय, चोखामेळा, सावता, सेना आदि पूर्वसुरीच्या जोडीलाच जोग महाराज, बंकटस्वामी, सोनोपंतमामा दांडेकर, नानामहाराज साखरे, देहूकर, शिरवळकर, राजूरकर, टेंबुरकर इत्यादी. अनेक वारकरी संत व अध्वर्यु यांनी विशाल वटवृक्षांत रूपांतर केलेले आहे. अशा या वारीबद्दल निव्वळ पोकळ आक्षेप व शंका कुशंका न घेता तथाकथित बुद्धिवादी मंडळींनी वारीत सामील होऊन अनुभव घ्यावा ही विनंती.

पंढरीसी जारे आल्यानो संसारा ।
 दीनाचा सोयरा पांडुरंग ॥
 वाट पाहे उभा भेटीची आवडी ।
 कृपाळू तातडी उतावेळ ॥

सर्व देवमयं धान्यं सर्वोत्पत्तिकरं महत् ।

प्राणिनां जीवनोपायकः शान्तिं प्रयच्छ मे ।

अर्थ-धान्याच्या ठिकाणी सर्व देव आहेत. धान्य सर्वांच्या उत्पत्तीचे मोठे कारण आहे. ते सर्व प्राण्यांचे जीवनाधार आहे. म्हणून हे धान्या तू मला शांती दे.

प्राचीन काळापासून धनाच्या बरोबरीने धान्याला मान मिळालेला आहे. कारण धान्य हे जीवनधारक व जीवपोषक आहे. अश्मयुगाच्या उत्तरार्धात धान्य किंवा अन्नपदार्थाची साठवण्याची गरज भासू लागली. त्यापूर्वी कच्चे मांस, फळे वगैरे पाहिजे तसे, पाहिजे त्या वेळी वापरले जात होते. त्यामुळे नंतरच्या काळात मातीच्या भांड्यामध्ये अन्नपदार्थ साठवण्यास सुरुवात झाली. शतकानुशतके चालत आलेली आणखी एक पद्धत म्हणजे - अन्नपदार्थाचे स्वरूप बदलून ते टिकवणे. उदा.दुधाचे रूपांतर दही, तूप, लोणी, इ. मध्ये करणे.

अन्नपदार्थ टिकवण्याची गरज पुढील महत्त्वाच्या कारणांमुळे भासते.

१) अन्नपदार्थाचे उत्पादन जास्त प्रमाणात झाल्यास वाया जाऊ नये.

२) काही वनस्पतीजन्य अन्नपदार्थ काही विशिष्ट ऋतूतच उपलब्ध असतात. इतर ऋतूत जर त्या अन्नपदार्थाची मागणी झाल्यास ते पुरवता यावेत.उदा.हिवाळ्यात आंब्यांची मागणी.

३) एखाद्या प्रदेशात ठराविक अन्नपदार्थाची जास्त मागणी असल्यास ते पदार्थ मोठ्या प्रमाणात साठवून ठेवावे लागतात.

अन्नपदार्थ पुढील काही बाबींमुळे

सौ. शांतला कुलकर्णी

नासतात.

प्रत्येक अन्नपदार्थाच्या प्रकारात पुढील समस्यांचा स्वतंत्रपणे विचार करावा लागतो.

१) अन्नपदार्थातील सुक्ष्मजंतूंच्या वाढीमुळे त्यात विषारी द्रव्ये तयार होतात.

२) अन्नपदार्थातील रासायनिक प्रक्रियेमुळे त्यांच्या स्वादात बदल होतो.

३) अन्नपदार्थातील पाण्याच्या प्रमाणामुळे ते कुजतात.

अन्नपदार्थ टिकवण्याच्या बऱ्याच पद्धती आहेत. त्या प्रत्येक पद्धतीची स्वतःची मर्यादा आहे. त्यामुळे काही वेळा एकाच अन्नपदार्थावर टिकवण्याच्या वेगवेगळ्या दोन पद्धती वापरल्या जाण्याची शक्यता आहे. अन्नपदार्थ टिकवण्याच्या पद्धतीत अत्यंत आवश्यक सावधानता म्हणजे नाशवंत अन्नपदार्थातील पौष्टीकता न घालवता जास्तीत जास्त काळापर्यंत ते साठवणे. खालील काही पद्धती आपल्या परिचयाच्या आहेत. उदा.

*लोणची टिकवण्यासाठी मीठाचा वापर केला जातो. लोणच्यात मीठ घातल्यामुळे अन्नपदार्थाच्या पेशीतील पाणी बाहेर खेचले

जाते व लोणच्याच्या फोडी नासत नाहीत.

मीठाचा वापर मासे खारवण्यातही केला जातो.

* हळद हा निर्जंतूक करणारा नैसर्गिक पदार्थ आहे. त्यामुळे तो अन्नपदार्थात घातल्यामुळे जीवाणूंची वाढ होत नाही.

* बिब्यांचाही उपयोग अन्नपदार्थ टिकवण्यासाठी करतात. उदा. हळद पावडर, तिखट इ.

* पारदच्या गोळ्या अन्नधान्य टिकवण्यासाठी वापरतात. त्यामुळे धान्याला कीड लागत नाही. अन्नधान्य टिकवण्यासाठी कडुलिंबाची पाने धान्यात ठेवतात. कडुलिंबाची पाने कृमिनाशक असतात. पूर्वी कणगीत धान्य साठवले जाई. त्यात कडुलिंबाची पाने टाकली जात, धान्य - टिकवण्यासाठी बोरिक पावडर ही वापरली जाते.

* अन्नपदार्थातील ७५ ते ८० टक्के पाण्याचा अंश काढून टाकल्यास अन्नपदार्थ बरीच वर्षे टिकू शकतात. याला निर्जलीकरण (dehydration) असे म्हणतात. पाण्याचा अंश काढल्यामुळे अन्नपदार्थातील सूक्ष्म जीवांच्या वाढीवर निर्बंध

घातला जातो. निर्जलीकरण करण्याचा नैसर्गिक व सोपा उपाय म्हणजे सूर्यप्रकाशात अन्नपदार्थ वाळवणे. उदा. पापड, कुरड्या, सांडगे, सुकी मासळी, बटाटे चिप्स इ. याशिवाय इतर उदाहरणे जिथे रासायनिक

प्रक्रियेने पाण्याचा अंश काढला जातो उदा. दुधाचे रूपांतर दूध पावडर मध्ये केले जाते. आधुनिक काळात अधिक शिजवलेले अन्नपदार्थ भुकटीच्या स्वरूपात साठवले जातात. उदा. फॅरेक्स, सेरेलॅक इ. छोट्या बालकांसाठी असलेले आहार-पदार्थ. ह्या आहारात योग्य प्रमाणात उच्च प्रतिची प्रथिने, जीवनसत्त्वे, क्षार, जे बालकांच्या नाजूक पचनसंस्थेला योग्य असतात, ते सर्व टिकवून ठेवू शकतात.

* अन्नपदार्थातील पाणी गोठल्यामुळे अन्नपदार्थ बराच काळ टिकवून ठेवता येतात. पाणी गोठवल्यामुळे अन्न कुजवणाऱ्या जीवाणूंची कार्यक्षमता कमी होते. परिणामी त्यांची वाढ होत नाही. उदा. मटार, आंब्याचा रस इ. फ्रीजर मध्ये ठेवतात. एस्किमो जमातीतील लोक बर्फाच्या लादीत मासे टिकवून ठेवतात. काही संस्थेत बियांना

वाळवून व शून्यतम

तापमानाला (Subzero

temp) टिकवून ठेवले

जातात. अशा बिया टिकवून

ठेवणाऱ्या पेढ्या असतात.

रॉयल बोटॅनिकल गार्डन,

सीड बँक, इ. इंग्लंडमध्ये

अशीच एक पेढी आहे. जिथे

जगातील सर्व प्रकारच्या बिया

काळजीपूर्वक टिकवल्या जातात. अधूनमधून

त्यांची अंकुरण क्षमताही तपासली जाते.

अशा प्रकारच्या पेढ्या बिया टिकवण्याचे

काम तर करतातच. शिवाय एक मौलिक

संशोधनासाठी स्रोत उपलब्ध करून देतात.

* आधुनिक काळातील अन्न टिकवण्याच्या पद्धतीत अणूशक्तीचाही वापर केला आहे. अन्नपदार्थांवर काही विशिष्ट किरणोत्सारी पदार्थांपासून येणाऱ्या गॅमा किरणांचा मारा केला जातो. हे किरण कोबाल्ट - ६० व सिस्रियम-१३७(Cobalt -60, Cesium-137) या किरणोत्सारी अपरूपांतून उत्सर्जित केले जातात. गॅमा किरण हे अतिनील किरण (Ultra-violet rays) दृश्य प्रकाश किरण (Visible Light) व इन्फ्रारेड किरण (Infrared rays) ह्या किरणांच्या तुलनेने जास्त शक्तीशाली, लघु तरंग लांबीचे, (short wave length) उच्च उर्जेचे असतात. हे किरण अन्नपदार्थात १ मीटर खोल शिरू शकतात असे सैद्धांतिकरित्या मांडले आहे. पण प्रायोगिक पातळीवर आत्तापर्यंत असे सिद्ध झाले आहे की, अन्नपदार्थात गॅमा किरण फक्त ७ सें. मी.च शिरू शकतात. हे किरण शिजवलेल्या भाज्या, कच्चे गाजर, पालक, शिजवलेले बटाटे, हे सर्व पदार्थ टिकवण्यासाठी वापरलेले जातात. कांदे, लसूण, आले, केळी, आंबे व पपई इ. अन्नपदार्थांही ह्या गॅमा किरणांच्या साहाय्याने टिकवले जातात. पण दुधासारख्या नाशवंत पदार्थांवर गॅमा किरणांचा मारा केल्यास त्याची चव बदलते. गॅमा किरणांमुळे अन्नपदार्थ नासवणारे किण्व (yeast) व इतर बुरशी, जीवाणू इत्यादींचा नाश होतो. एकदा गॅमा किरणांचा मारा अन्नपदार्थांवर केला की ते निर्जंतुक होतात. असे पदार्थ हवाबंद डब्यात व्यवस्थित बांधून साठवल्यास नंतर जास्त काळ टिकवता

येतात.

* अगदी आधुनिक काळातील अजून एक संशोधन चालू आहे ते म्हणजे काही विशिष्ट संप्रेरकांचा अन्नपदार्थ टिकवण्यासाठी केला जाणारा उपयोग ग्लुकोज ऑक्सिडेज (glucose oxidase) हे संप्रेरक अन्नपदार्थातील ग्लुकोज व ऑक्सिजन काढून टाकतात व त्यामुळे अन्नपदार्थाची टिकवण्याची क्षमता वाढवतात. ह्या रासायनिक प्रक्रियेत तयार होणारा हायड्रोजन पेरॉक्साईड (H_2O_2) हा वायू बॅक्टेरिसाईड (जीवाणूनाशक) आहे.

अन्नपदार्थ टिकवण्याच्या पद्धतीवर बरेच संशोधन चालू आहे. प्रत्येक अन्नपदार्थाचे ठराविक गट करून त्यात टिकवण्याच्या पद्धतींचा विचार करायला हवा. गॅमा किरणांचा मारा करून किंवा इतर प्रक्रिया वापरून अन्न टिकवण्याची समस्या पूर्णपणे सोडवली जात नाही. प्रत्येक देशांची आर्थिक व नैसर्गिक परिस्थितीही लक्षात घ्यावी लागते.

थोडक्यात म्हणजे, अन्नपदार्थांतील मूळ सत्त्व वाया न जाऊ देता, पदार्थांतील अन्नमय कोषाची योग्य जपणूक केली पाहिजे. ही महत्त्वाची जबाबदारी शास्त्रज्ञांवर आहे.

हे करून पहा -

१) लिंबाचा रस टिकवणे

२) अननस टिकवणे

३) लोणी, चीज इ. पदार्थ शीतकपाट (Refrigerator) न वापरता टिकवणे.

आशीर्वाद

(विद्यार्थ्यांस उपदेशपर फटका)

मुला तुला शाळेत घातले, तुजेच तुजला शिकायचे ।
बलशाली हो, हो उद्योगी, विशाला सुख द्यायाचे ॥ १ ॥

अक्षर सुंदर मोत्यावाणी, नयनांचा तो आनंद ।
हिशेब वेळेचा, द्रव्याचा, कलागुणांचा घे छंद ।
एकलव्य तू गुरुनिष्ठेने पुढे पुढे तुज जायाचे ॥ १ ॥

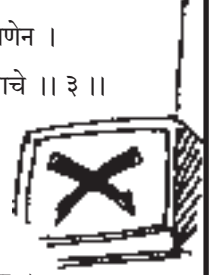

इतिहासाने स्फूर्ति लाभते, हस्तकला दे उद्योग ।
चित्रकला सौंदर्य दाखवी, संस्कारे हरिशी योग ।
विशाल दृष्टी, विशाल सृष्टी बाल्यी हे जाणायचे ॥ २ ॥

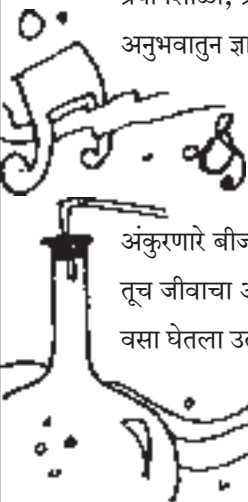

भूगोलाने दिली प्रेरणा, सारे जग मी पाहीन ।
भाषा फुलवी भाव भावना, दुःख दुज्याचे जाणेन ।
संगीताने तुला शिकवले समाजजीवन जगण्याचे ॥ ३ ॥

सहली, शिबिरे विरंगुळा हा, कंटाळ्याला पिटाळले ।
प्रयोगशाळा, प्रात्यक्षिक ते, अचूकपण अंगी आले ।
अनुभवातुन ज्ञान लाभते ज्ञान देऊनी फुलायचे ॥ ४ ॥

दूरदर्शना घरा सोड तू, खेडोपाडी भटकत जा ।
कशी मोकळी हवा, कसा तो निसर्ग त्याची चाख मजा ।
काटकपण जर अंगी आले मानव देणे देवाचे ॥ ५ ॥

अंकुरणारे बीज जसा तू, तूच उद्याचा वटवृक्ष ।
तूच जीवाचा आश्रयदाता, समाज ठेवून हे लक्ष ।
वसा घेतला उतूनको तू असे वागणे पथ्याचे ॥ ६ ॥

कल्पना : अण्णा देवधर
शब्दांकन : श्रीराम आठवले

स्वातंत्र्यवीर सावरकरांना लोक बरेच वेळा विचारत, 'बॅरिस्टर होऊन नाव, पैसा, प्रतिष्ठा मिळविण्याची इतकी उत्तम संधी लाथाडून कष्ट, चिंता आणि दारिद्र्यच दाखविणाऱ्या देशसेवेच्या मार्गाला तुम्ही कशाला आलात.'

त्यावर उत्तर म्हणून स्वातंत्र्य-वीरांनी एक सुरेख कवन रचले आहे.

कितीक फुले फुलती ।

फुलोनिया सुकोनी जाती ।

कोणी त्यांची महती गणती । ठेविली असे परि जे गजेन्द्रशुंडेने उपटिले ।

श्री हरि चरणी अर्पण झाले ।

कमल फूल ते अमर जाहले । या त्रिभुवनी ।

असे कितीतरी श्रीमंत, प्रतिष्ठित, प्रसिद्ध लोक होऊन गेले. पण इतिहास काही त्या प्रत्येकाचं गुणवर्णन करीत नाही, नोंद घेत नाही. त्यांचं महत्त्व, त्यांचं नाव त्या त्या काळापुरतं, त्यांच्या मर्यादित आयुष्यापुरतंच असतं. त्यानंतर ते मिटून जातां. पण ज्या व्यक्ती श्री हरिचरणी वाहिलेल्या कमल फुलासारखं समर्पित आयुष्य जगतात त्यांना पैसा, लौकिक प्रतिष्ठा, मान सन्मान न मिळताही ते इतिहासात अमर होतात.

उमेदीत आरंभ हो जीवनाचा

कुलीना घरी जन्म झाला ततः किम?

मिळे गोमटे रूप, बुद्धि कुशाग्र,

परीक्षेत उच्चांक केला ततः किम?

या कवितेत म्हटल्याप्रमाणे आई, वडील, रूप, बुद्धि ह्या गोष्टी काही आपल्या हातात नसतात. त्या खूप अनुकूल, चांगल्या असल्या म्हणजे झालं का सगळं? ही कविता

प्रा. अनघा लवळेकर

वाचताना आयुष्य काही न करता कमी कष्टांत, सुखात जगणं म्हणजेच आदर्श जगणं आहे का? घरात सर्व सुविधा असणं-फोन, टी.व्ही., गाडी, पुस्तके, कपडे, दागिने ह्या साऱ्यांच्या असण्यानंच आपलं जगणं सार्थ होणार आहे का? असा विचारही मनात कुठेतरी रेंगाळत राहिला.

एका विवेकानंद केंद्राच्या योग शिबिराला मी गेले होते. तिथेच 'नागेंद्रजी' ची भेट झाली. अतिशय प्रसन्न पण साधं व्यक्तिमत्त्व! विवेकानंदांच्या 'कर्मयोगा' वर ते बोलत होते. तिथल्या माणसांचं जे वैशिष्ट्य जाणवलं ते म्हणजे प्रत्येक व्यक्ती

आपली ओळख 'जीवनव्रती' इतकीच देत होती. आपण कोण, कुठले, किती शिकलेले हे विचारल्याशिवाय, मुद्दाम चौकसल्याविय उमगायचंच नाही. नागेंद्रजीचं व्याख्यान फार सुरेख झालं. सहज त्यांच्या इतर माहितीबद्दल विचारलं आणि जे कळलं त्यानं मन थक तर झालंच पण नम्रही झालं. विवेकानंद केंद्रात येण्यापूर्वी ते NASA या अमेरिकेतील सर्वांत मोठ्या अंतराळ संशोधन संस्थेत उच्च हुद्यावर काम करत होते. पैसा, प्रतिष्ठा त्यांच्यापायी लोळण घेत होती. विवेकानंदांचं वाङ्मय वाचताना, विचार करताना अचानक त्यांना वाटायला लागलं की आपण जे मिळवलं आहे त्यापेक्षा अधिक मिळवण्यासारखं खूप काही आहे. 'आंतरिक समाधान' 'स्व'चा शोध. अशा विचारांनी

झपाटून, एक दिवस ती प्रतिष्ठेची नोकरी सोडून, सर्व वैभव तिथेच ठेवून ते केंद्रात दाखल झाले आणि आता बंगलोरच्या केंद्रातर्फे चालविण्यात येणाऱ्या योग-शिक्षण केंद्राचे ते संचालन करतात. अशी माणसं पाहिली की जगण्याचा खरा 'अर्थ' कळल्यासारखा वाटतो, नाही?

उत्तर प्रदेशात 'गढवाल' हे प्रसिद्ध गाव. तो साराच प्रदेश घनदाट वनराई (जंगलच म्हणूया!) करिता प्रसिद्ध. ही वनराईमुद्धा रुक्ष नव्हे तर विविधतेनं, सुंदरतेनं नटलेली. तिथे जवळ नदीवर एक मोठं धरण बांधायचं ठरलं. त्या धरणामुळे ही सगळी वनराई मोठ्या प्रमाणावर पाण्याखाली जाणार हे निश्चित झालं. आधीच जंगलतोडीमुळे, कारखान्यांमुळे भारतातली हिरवाई घटत चाललेली, त्यात ह्या धरणामुळे पर्यावरणावर घाला

आला.पर्यायानं त्यावरच जगणाऱ्या आदिवासी,गिरीवासी लोकांच्या जीवनावरच संकट आलं. कुण्या एका 'सुंदरलाल बहुगुणा'ला असं वाटलं की हे थांबलं पाहिजे विकासाच्या नावाखाली चाललेलं हे निसर्गाचं आणि निसर्गपुत्रांचं शोषण थोपवलं पाहिजे. त्यातूनच जन्म घेतला. 'चिपको आंदोलनानं!' त्यांनी आपल्या आदिवासी बांधवांना आवाहन केलं की यातून वाचायचं असेल तर झाडं आणि माणूस अभिन्न आहे हे सरकारला दाखवून द्यायला पाहिजे. सरकारी अधिकारी जेव्हा जमिनीचा ताबा घ्यायला आले तेव्हा त्यांना दिसलं की हे सर्वजण मुलं, बायका, म्हाताऱ्या कोताऱ्यापासून तगड्या जवानांपर्यंत प्रत्येकजण एकेका झाडाला मिठी घालून उभे होते आणि जणू बजावत होते झाड मरणार असेल तर आम्हीही त्याच्याबरोबरच मरू! सुंदरलालजींनी जणू त्या आदिवासींना जगण्याकरिता 'लढण्यातला' अर्थ उलगडून दाखविल्यामुळेच अन्यायाचा इतका संघटित प्रतिकार करू शकले.

'बेरड' ही जमात अत्यंत मागासलेली, अशिक्षित म्हणून गणली गेलेली.त्यात 'गुन्हेगारी'चा शिक्रा वंशपरंपरेने लाभलेली. अशा समाजात जन्मलेले भीमराव गस्ती ह्यांनी जिद्दीने पीएच.डी.प्राप्त केली पण एवढ्याने ते थांबले नाहीत. कुठेतरी कॉलेजमध्ये प्राध्यापकी करून सुखासीन आयुष्य जगण्याची स्वप्नदेखील त्यांनी पाहिली नाहीत तर अशिक्षितपणाच्या दलदलीत रुतलेल्या आपल्या भाईबंधांना,

अन्यायाविरुद्ध लढण्याकरता त्यांनी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. त्यासाठी अनेक हल्ले पचविले, हालअपेष्टा,मान-अपमान सहन केले. ह्याच भीमरावांनी देवदासी स्त्रियांना सुद्धा आपल्यावरच्या अन्यायाची दाद मागायला कोर्टात, जिल्हाधिकाऱ्यांसमोर बोलण्यास बळ दिलं. हे पाहिलं की देखणं, सार्थ जगणं कसं असतं ते कळायला लागतं.

बा.भ.बोरकरांची एक कविता तुम्ही छत्र प्रबोधनमध्ये वाचलीच आहे. त्यात म्हटलं आहे:

'देखणी ती पाऊले जी ध्यासपंथे चालती वाळवंटातूनसुद्धा स्वस्तिपद्मे रेखती

एखाद्या गोष्टीचा असा ध्यास असला म्हणजे जगण्यातली गंमत अनुभवता येते.हा ध्याससुद्धा केवळ व्यक्तिगत उत्कर्षापेक्षा, इतरांच्या,इतरांबरोबर प्रगती करण्याचा असेल तर त्याचं समाधान कितीतरी अधिक असेल.

बीड जिल्ह्यात 'सोनदरा' नावाचं एक छोटंसं गाव आहे. ग्रामीण मुलांकरिता तिथे एक गुरूकुल चालतं. ही सगळी मुलं त्यांच्या आईवडिलांपासून दूर रहायला येतात.(केवळ शिकण्याच्या तीव्र इच्छेने)अगदी पडीक जमीन,आर्थिक चिंता,साऱ्या मुलांना समजून घेणं,अशा अनेक जबाबदाऱ्या पेलत सुदाम भोंडवे आणि त्याची पत्नी हे दोघे तिथे गेली ७/८ वर्षे काम करताहेत. सुदामाची पत्नी तर सांगतेय 'मला पोरं आहेत पस्तीस!' खरोखरच आईची आठवणही येणार नाही अशा मायेने ती ह्या पोरांचं खाणं, पिणं जपत असते.ह्या मायेला मिळणारा उदंड प्रेमाचा

प्रतिसादच त्यांना आपलं जगणं 'कृतार्थ' असल्याची जाणीव करून देतो.

भारतात नुकत्याच झालेल्या भूकंपाचे व्रण बुजतात न बुजतात तोच जपानमध्येही असाच विनाशकारी भूकंप झाला. अब्जावधी डॉलर्सचं नुकसान झालं. पण त्या घटनेत ठळकपणे जाणवली ती जपानी लोकांची स्वतःवरच्या दृढ विश्वासाची भावना. 'कोणत्याही देशाकडून आलेली मदत आम्ही स्वीकारणार नाही. आमचं कोसळलेलं घर आमच्याच लोकांच्या बळावर ताठ उभं करू' असं ठणकावून सांगणारं त्यांचं अभिमानी मन! कठोर निश्चय आणि परिश्रमांची कास धरणाऱ्या त्यांच्या ह्याच वृत्तीमुळे दुसऱ्या महायुद्धात बेचिराख झालेलं हे राष्ट्र अमेरिकेच्या आर्थिक वर्चस्वाला आव्हान देत आहे. एक किस्सा सांगतात तोही मोठा अर्थपूर्ण आहे. जपानमधील एका बुटांच्या मोठ्या कारखान्यातील कामगारांनी संप पुकारला. तोही असा विलक्षण की कामावर येणं चालूच, काम करणं चालूच. फक्त उत्पादन केलं ते उजव्याच पायांतील बुटांचं. सगळे बूट एकाच पायाचे! निषेध दाखवायचा तोही परिश्रमांतूनच हाच जणू त्यांच्या जीवनातला अर्थ असावा!

पु.ल. देशपांडे हे तर आपल्या महाराष्ट्राचं लाडकं (पुलं) व्यक्तिमत्त्व! आपल्या निखळ विनोदांतून वाचकांचं मन रिझवता रिझवता त्यांनी नकळत, सूचकतेने वाचकांच्या विचारांनाही वाट दिली. हेच पुल आपल्याला मिळालेल्या मानधनांतून अनेक संस्थांना

सहजपणे, कुठलाही बडेजाव न मिरवता कुठल्याही स्वरूपातील परतफेडीची (नाव कोरणे इ.) अपेक्षा न ठेवता भरघोस साहाय्य करत असतात हे फार थोड्यांना माहित असतं. बोरकरांनी वर्णिल्याप्रमाणेच तृप्त, पवित्र आणि चांदण्याप्रमाणेच शीतल, पारदर्शक असंच त्यांचं जीवन आहे. सामाजिक बांधिलकीचा फार मोठा अर्थ त्यांनी आपल्याला त्यातून उलगडून दाखविला आहे.

'साक्षरता अभियान' काही आपल्याला नवा नाही. पण पाहता पाहता एखादं भन्नाट वारं यावं तसं काहीसं झालं आणि सगळ्या लोकांच्या एकत्रित प्रयत्नांनी, निश्चयाने सिंधुदुर्ग जिल्हा बघता बघता शंभर टक्के साक्षर झाला. हे घडलं कसं? 'शिक्षणाचं काम घेवाचं काम' साक्षरता नाय तर विकास कुठला?' अशा विचारांनी पेटलेल्या गावकऱ्यांनी एकत्र येऊन उद्दिष्ट ठरवलं आणि मग चावडीवर, पारावर, शाळेत, पाटलांच्या वाड्यात, वस्त्यांत, शेतावर साक्षरतेचे धडे गिरवणं सुरू झालं. मुदतीच्या आतच उद्दिष्ट पूर्ण झालं.

नुकतीच वृत्तपत्रात कोल्हापूरच्या एका अजब संशोधकांबद्दलची बातमी वाचली. शैलेंद्र त्यांचं नाव. मज्जासंस्थेच्या असाध्य आजारांनं ते ग्रस्त आहेत. एक हात पूर्ण निकामी. दुसरा हात यंत्राच्या साहाय्यानं हलवता येणारा, सगळी हालचाल व्हीलचे अरवरूनच. अशा अपंग (परावलंबी नव्हेच) अवस्थेतही ते आपल्या प्रयोगशाळेत सतत तासनुतास काम करतात. नुकतंच

कुष्ठरोग्यां करीता सुलभ लिखाणाची, वेगवेगळी कामे करण्याची यंत्र त्यांनी बनवली आहेत. कुबडीचाही नवीन प्रकार त्यांनी तयार केला आहे. स्वतःच्या शारीरिक प्रतिकूलतेवर विजय मिळवून इतरांनाही त्यांची व्याधी सुसह्य वाटण्याकरता त्यांची चाललेली धडपड बघून मन भरून येतं.

ही प्रेरणा, जगण्यातला अर्थ, इतरांकरिता झटण्यात रमणारी वृत्ती मनाला फार मोठं समाधान देत असते. उत्तम वाचनातून,

(पान क्र. १० वरून पुढे चालू)

चिरक्या पेन्सिलीची रेघ ओढावी तसा, राजेसाहेबांचा चिरका आवाज त्या कौतुक सभेत शहारे आणीत होता. सत्यवंत आता काय उत्तर देणार? सगळे कानात शक्ती साठवून ऐकत होते. सत्यवंत शांतपणे त्यांच्यासमोर गेला अन् म्हणाला, “राजेसाहेब, गीते सत्कार्यावर लिहिली जातात, सत्तेवर नाही! रघूदादांसारखं काहीतरी करून दाखवा..आणि मग..आणि मगच...!” परंतु वाक्य पुरे व्हायच्या आत राजेसाहेब सभा सोडून निघून गेले. रघूदादांच्या डोळ्यातून अश्रू वहात होते. सत्यवंत सभेला म्हणाला, “लोक हो.. रघूदादा आपल्यासाठी आसवे सांडत आहेत. सत्ताधारी जेव्हा प्रजेला आपलं समजत नाहीत, तेव्हा, मोठं..आभाळासारखं मन असेल त्यांच्या डोळ्यातून, अशीच आसवे सांडत आली आहेत- लोक हो, असे रघूदादा, क्वचितच लाभतात, पण जग चालतं ते रघूदादांसारख्या माणसांमुळे! राजेसाहेब

संस्कारातून हे विचार लहान वयातच कुठेतरी आपल्या मनात रुजत असतात. काही जणांत त्यांचा आविष्कार लगेच होतो तर काही जणांत कालांतरानं! पण बागेतल्या रोज उमलून सुकणाऱ्या लक्षावधी फुलांपेक्षा श्री हरिचरणी वाहिलेलं अमर पुष्प होणं आपल्याला जमू शकतं - जर जगण्यातला खरा ‘अर्थ’ आपण शोधू शकलो तर!

पुष्कळ असतात. जन्माला येतात तसेच मरतात. त्यांच्यासाठी कुणी गाणी लिहीत नसते!”

सभा संपली सगळी रात्र लोक रघूदादांबरोबर होते. कथा-कीर्तन रंगले. भजने झाली. पहाटे पहाटे रिकाम्या गाड्या निघाल्या! सत्यवंत आणि हरबा त्यांना पोचवायला, प्रेमाने निरोप द्यायला वेशीपर्यंत गेले.

गावात अजूनही रघूदादांची गोष्ट, अनेकांना प्रेरणा देते. सामर्थ्य देते...काही चांगला संदेश देते! अशा कथांना कधीच मृत्यू नसतो! अमर असतात अशा कथा आणि अशा कथांचे रघूदादांसारखे नायक!

नको हे लहानपण

कु. अनिता जाधव इ. ६ वी

“ए आई, थांब आलेच हं, काय म्हणतेस? लवकर ये! एवढी गेम संपूवन आले! थांब थोडं!”

आम्ही खेळायला सुरुवात केली की यांचं टाळकं फिरतं, म्हणे जास्त खेळू नये! म्हणजे हो काय? आम्ही खेळायचं नाही तर काय तुम्ही खेळायचं! बाई म्हणतात, “जास्त खेळू नका, अभ्यास करा,” बाबा म्हणतात, “वार्षिक परीक्षा जवळ आली, आणि ह्या आईचं हे मध्ये सारखं काम, या सर्व व्यापात आम्हाला खेळायला तरी मिळतं का?

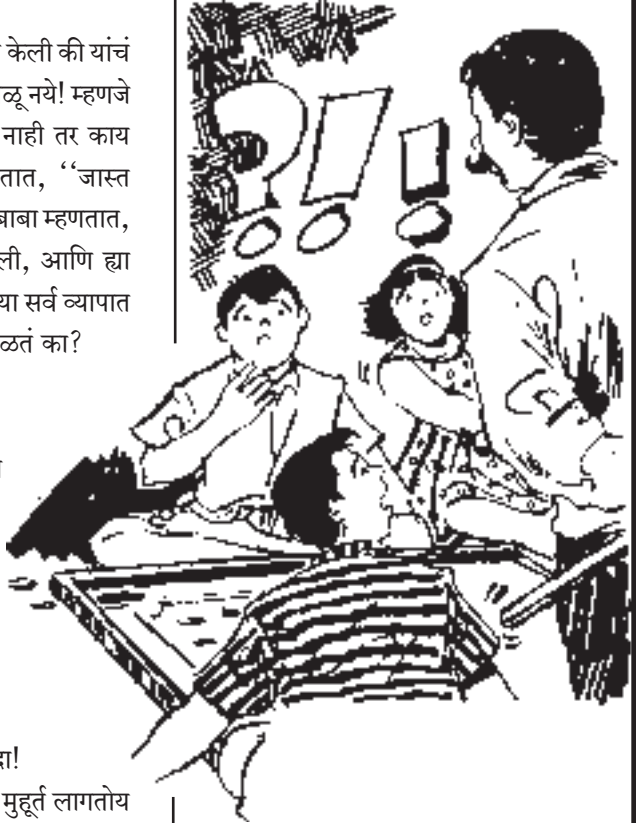
तुम्हीच विचार करा!

अरे बापरेऽऽ ! बाबा आले वाटतं! म्हणजे आमची चांगलीच चंपी व्हायची. “काय म्हणता बाबा? कपडे धोव्याकडे टाकू! थांबा हं, आलेच एवढी गेम खेळून. अरे बापरेऽऽ ! चिडलेले दिसतात. आता उठलंच पाहिजे. रामा गोविंदा!

या खेळाला कधी मुहूर्त लागतोय कोणास ठाऊक? चला गुपचुप झालं. आपलं

न जाऊन करते. काय? आम्हा लहान मुलांचे अस्से हाल असतात. यांनी यावं काम सांगावं; त्यांनी यावं काम सांगावं. आणि नापास झालो की परत आमच्या नावानं ओरडावं! आहेत की नाही हाल?

देवा, नको बाबा हे लहानपणाचं जिणं, मला लवकरच मोठं कर म्हणजे मिळवली एकदाची. मग मी पण बाबांसारख्या ऑर्डरी सोडेन बरं आता लवकर हलावं आपलं काम करून मोकळं व्हावं एकदाचं.

‘तुम्ही नाहीच ना आलात शेवटी? बाकी यायचे ते आले होते सगळे, नात्याचे आणि गोत्याचे सुद्धा! पण तुमचीच एक जगावेगळी नोकरी ना..’ पुटपुटत सुषमा स्वयंपाकघरात गेली. पुण्यात मुख्यमंत्र्यांचा दौरा असल्यामुळे, नुकत्याच पोलिस इन्स्पेक्टर पदावर बढती झालेल्या सुरेशला सुट्टी मिळण्याची मुळीच शक्यता नव्हती. ह्याबद्दल तिचाही अंदाज होता. ‘पोलिसाची नोकरी म्हणजे सुळावरची पोळी’ हे लग्नाआधीच सुरेशने तिला समजावून सांगितले होते. पोलिस हा चोवीस तास ड्युटीवर असलेला जनतेचा खरा सेवक असतो. ‘या निशा सर्व भूतांना तस्या जागर्ति... संयमिन् आणि पोलिसन्’ असे तो मजेने म्हणत असे. कारण सगळे लोक झोपले म्हणजेच चोरांना फावते ना! म्हणूनच सुरेश नातेवाईकांच्या लग्नासाठी

बापसे बेटा - भाग - १ सौ. सुनेत्रा ओक

औरंगाबादला जाऊ शकला नव्हता.

त्यातून खास प्रशिक्षण घेऊन आल्यावर सुरेशची बदली जेव्हा अंगुलिमुद्रा विभागात तज्ज्ञ म्हणून झाली, तेव्हापासून गेली दोन वर्षे तर तो अधिकच व्यग्र होता. लोकांच्या हस्तरेषा भिंगामधून न्याहाळून, पाहून पाहून, चाळिशी येण्याआधीच त्याला चष्मा लागला होता. मात्र त्यामुळे त्याच्या मूळच्या रूबाबदार व्यक्तिमत्त्वात भरच पडली होती म्हणा! बारा वर्षांचा त्याचा मुलगा

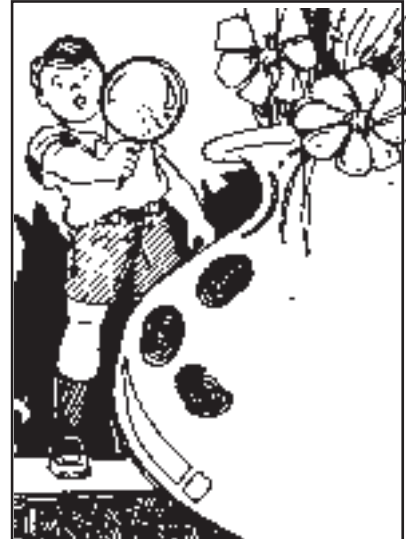
अनिरुद्ध आपल्या बाबांबरोबर त्यांच्या ऑफिसात, प्रयोगशाळेत अनेकदा जात असे. तेथे गुन्हाच्या संदर्भात घेतले गेलेले हातापायांचे ठसे ताडून बघण्याचा त्यालाही आतापासूनच नाद लागला होता. घरी येऊन तो आपल्या आईला-सुषमाला ते शास्त्र सांगण्याचाही प्रयत्न करित असे. एकदा तर खात्यातर्फे झालेल्या याच विषयावरील एका परिसंवादालाही योगायोगाने सुरेश बरोबर अनिरुद्धही होता. तेव्हापासून तर तो खूपच माहितगार झाला होता. बोटांवरच्या शंख-चक्र-गदा-पद्म यासारख्या रेषाकृतींमधून गुन्हेगार शोधून काढण्याच्या या कलेने म्हणा, किंवा शास्त्राने म्हणा, तो अगदी प्रभावित होऊन गेला होता. आपणही बाबांसारखे फिंगरप्रिंटस् अेक्सपर्ट व्हायचे हे त्याने तेव्हापासूनच ठरवून टाकले होते. 'मोठेपणी तू कोण होणार?' असे गमतीने कुणी विचारले, तर आता आत्तापर्यंत अनिचे उत्तर असायचे की 'मी पोलिस इन्स्पेक्टर होणार' अलीकडे तो म्हणायचा 'मी फिंगरप्रिंटस् अेक्सपर्ट होणार.' एक हुशार, चलाख, चुणचुणीत छोकरा म्हणून सुरेशच्या पोलिस मित्रातही अनिरुद्धचे कौतुक होत असे.

'बरं का ग आई, आज बाबांबरोबर मी चर्चा ऐकायला गेलो होतो ना, तिथं काय सांगितलं माहितेय का?' अनि म्हणाला. 'मला कसं बाबा माहीत असणार? तुझे बाबा तुझ्यासारखं मला थोडंच बरोबर घेऊन जातात! तू सांग ना मला काय ते.' त्याला खुलविण्याच्या उद्देशाने सुषमा म्हणाली. नाही

तरी तिला आता अनि जे सांगणार होता, ते ऐकण्यावाचून सुटका नव्हती.

'ते म्हणाले, की जगात एका माणसाच्या चेहऱ्यासारखा दुसरा चेहरा एक वेळ असू शकतो. पण, एकाच्या बोटांवरच्या किंवा हातावरच्या रेषांसारख्या रेषा कधीच दुसऱ्याच्या बोटावर, हातावर नसतात. जेव्हा आपण एखादी वस्तू मुदाम किंवा चुकून हातात धरतो, तेव्हा आपल्या हाताच्या ओलाव्यामुळे, हातावरच्या उभ्या रेघोट्यांचं जणू काही रेषाचित्रच त्या वस्तूवर उमटतं. काही वेळानं जरी त्या ओलाव्याची वाफ होऊन ती उडून गेली ना, तरी त्यातला चिकट तेलासारखा पदार्थ किंवा कार्बनचे सूक्ष्म कण तसेच चिकटून राहतात. त्यामुळे हे ठसे उमटतात.

सर्वसामान्य दृष्टीला हे दिसणं कठीण असतं, पण जर का त्यावर विशिष्ट पावडर

टाकली, किंवा आयोडीनच्या वाफेने प्रक्रिया केली, तर ती रेषाचित्रं दिसू शकतात. आणि या अशा ठशांचाच गुन्हेगार शोधायला उपयोग होतो.

‘अरे वा! तू चांगलंच लक्षात ठेवलंयस की प्रोफेसरसाहेबांचं भाषण!’ सुरेश आत येत म्हणाला.

‘आणि आई, एखादा माणूस जेव्हा काही गुन्हा करतो ना, तेव्हा त्याच्या मनात कुठे तरी आपण काही तरी वाईट करतो आहोत अशी टोचणी असतेच. आपण अचानक-!)पणे पकडले जाऊ अशी भीतीही वाटत असते. त्यामुळे त्यावेळी त्याच्या तळहातांना व तळपायांना घाम सुटतो. अशा वेळेस तो ज्या ज्या वस्तूंना स्पर्श करतो, त्यांच्यावर त्याचे ठसे उमटतात. आपण किती हुशारीने पुरावा न ठेवता गुन्हा केला, या घमेंडीत तो असतो, तेव्हा त्याला आपण मागे सोडलेल्या या पुराव्याचा मात्र पत्ताच नसतो. होय की नाही हो बाबा?’ अनिने विचारले.

‘बरोबर, अगदी बरोबर आहे. म्हणून तर गुन्हेगारीच्या ठिकाणी जे ठसे असतात ते, फिंगरप्रिंट्स डेव्हलपर्सच्या साहाय्याने दिसतील असे बनवतात. त्याचे फोटो काढतात, ते मोठे करतात आणि आधीच संग्रहात असलेल्या गुन्हेगारांच्या ठशांशी ताडून पाहतात. त्यामुळे गुन्हेगार शोधणं सोपं जातं?’ सुरेशने माहितीत भर घातली.

‘कमाल आहे बाई! हे असलं शास्त्र शोधून तरी कुणी काढलं म्हणते मी?’ आता सुषमाचीही जिज्ञासा जागृत झाली. ‘सध्या गुन्हांचा शोध घेण्यासाठी जे आधुनिक तंत्र

वापरण्यात येते, त्याचे संशोधक आहेत इंग्लंडचे सर फ्रान्सिस डाल्टन! त्यांचं हे मत त्यांनी शंभर वर्षांपूर्वी म्हणजे १८९१ सालीच नमूद केलं. माणसाच्या हातांवरच्या रेषांचं त्यांनी शास्त्रशुद्ध वर्गीकरण केलं आणि या रेषांमधल्या वक्रता, चक्राकृती व कंकणाकृती असे ढोबळपणे तीन विभाग केले. शिवाय त्यांनी हे देखील सिद्ध केलं की जन्मल्याबरोबर माणसाच्या हातापायांवरच्या ज्या रेषा असतात, त्या अधिकाधिक स्पष्ट होत जातात. आणि ९९ टक्के त्या तशाच राहतात. त्यात कोणताही बदल होत नाही.’ सुरेशने सांगितले. ‘आणि बरं का बाबा, ते पाहुणे त्या दिवशी म्हणाले, की अगदी बोटोवरची कातडी सोलून जरी काढली तरी त्या जागी पुन्हा जी कातडी येते ती परत त्याच रेषा घेऊन येते.’ अनिने उत्साहाने माहिती पुरवली.

‘आपल्या देशात अशा पुराव्यामुळे शिक्षा कधी सुरू झाली?’ सुषमाने विचारले.

‘इ.स. १८९८ साली एका चहाच्या मळ्याच्या मालकाचा जलपैगुरीला खून झाला आणि दरोडाही पडला. प्रत्यक्ष खून पाहणारा कुणीही साक्षीदार नव्हता. खुनाचे इतर कसले पुरावेही नव्हते. त्यामुळे गुन्हेगार बिनधास्त होता. पण पोलिसांनी तेव्हा नुकतंच सर डाल्टननं शोधून काढलेलं तंत्र वापरून बोटोंच्या ठशांच्या आधारे एका माणसाला पकडलं आणि न्यायालयासमोर उभं केलं. तो खुनी आणि दरोडखोर आहे असा पुरावा न्यायालयात सादर केला. त्या

गुन्हेगाराचं नाव कालीचरण असं होतं. न्यायमूर्तींनी पुरावा मान्य केला. अन् दरोडेखोरीच्या आरोपाखाली शिक्षा केली. खुनाच्या आरोपातून मात्र तो मोकळा झाला. कारण खून बघणारा कुणी साक्षीदार नव्हता. आणि केवळ बोटांच्या ठशांच्या पुराव्याच्या आधारे त्याला फासावर चढवायला ते तयार नव्हते. ही भारताच्या गुन्हेगारीच्या इतिहासातली बोटांच्या ठशांच्या आधारे शिक्षा झाल्याची कदाचित पहिलीच घटना. सुरेशने सविस्तर सांगितले.

‘पण बाबा गुन्हा घडल्यावर आजूबाजूला जे लोक वावरत असतात त्यांच्यामुळे ठसे पुसले जात नाहीत का? किंवा त्या लोकांचे ठसेही त्या वस्तूवर उमटत नाहीत का?’ अनिने विचारले.

‘अरे म्हणून तर आम्ही सूचना देत असतो, की गुन्हा घडल्यावर लोकांनी कशालाही हात लावू नये. चोरी, खून काही का घडलं असेना, आजूबाजूच्या सामानाला हात लावला की गोंधळ होतो. विशेषतः पॉलिश केलेलं फर्निचर, कपाट, धूळ बसलेल्या ट्रंका-पेट्या, काचेचे ग्लास, आरसे या सगळ्यांवर बोटांचे ठसे नक्कीच उमटलेले असतात. अलीकडेच १९८६ साली पुराव्याच्या कायद्यात दुरुस्ती करून या पुराव्याला अधिकृतपणे मान्यता मिळाली. ‘बाबा, हे सगळं कुठं शिकवतात हो?’ अनिने विचारले.

‘भारतातल्या प्रत्येक राज्यात अंगलीमुद्रा केंद्र आहे. आपल्या महाराष्ट्रात तर मुंबई, नागपूर,

पुणे अशा तीन ठिकाणी केंद्र आहेत. ‘मग काय, मी पुण्यालाच शिकणार...’
 ‘हो! आधी धड आठवी पास व्हा--
 चाललेत अंगुलीमुद्रातज्ज व्हायला ! चल हो
 बाजूला, मला स्वयंपाक करू दे,’ सुषमा
 म्हणाली आणि त्रिकुट पांगले.

त्यानंतर काही दिवसानंतरची हकीकत-

एका खुनाच्या प्रकरणात सापडलेल्या हातांच्या ठशांचा फोटो दोघा बापलेकांनी पाहिला होता. पण तो फाईलमधील कोणत्याच गुन्हेगारांच्या ठशांशी जुळत नव्हता. त्याचा अर्थ गुन्हेगार नव्यानेच गुन्हे करायला लागलेला असावा. किंवा आजवर भुरट्या चोऱ्या करून त्याची भीड चेपली असावी. पुण्याच्या आदर्श कॉलनीसारख्या शांत वस्तीत चंदनशेट हलवायाचा त्याच्या राहत्या घरात भर दुपारी खून झाला होता. आणि घरात दुसरे कुणी नसल्यामुळे साक्षीला कुणीच नव्हते. मागे पुरावा होता काय तो टीपॉयच्या काचेवर संपूर्णपणे स्पष्ट उमटलेल्या उजव्या हाताच्या पंजाच्या ठशाचा. पण तो तर कुणाशी जुळत नव्हता. या पंजाच्या ठशामध्ये एक वैशिष्ट्य होते. ते म्हणजे, तळहातावर मधोमध एक छोट्याशा शंकरपाळ्यासारखे चिन्ह होते. सर्व संबंधितांचे ठसे घेऊन झाले. पण कुणाशीच ठसा जुळेना. सुरेश सध्या त्याच तपासात मग्न होता. त्यातच मुख्यमंत्र्यांच्या दौऱ्यामुळे त्याला सुषमा आणि अनिरुद्धबरोबर रेखाच्या लग्नासाठी औरंगाबादला जाणे जमले नव्हते. सामान घरात ठेवून आणि सुषमाची

विचारपूस करून सुरेश पुन्हा माडीवर आला. अनि बाहेरून आला. टीपॉयतील विविध ठशांचे कागद त्याने कुतूहलापोटी चाळले, अन् तो एकदम उत्साहाने ओरडला.

‘बाबा, बाबा मी तो ठसा पाहिला’

‘अरे कोणता ठसा, कसला ठसा? काही नीट सांगशील की नाही?’ सुरेशने विचारले. तो आपल्याच नादात होता.

‘बाबा, तो चंदनशेट हलवायाच्या घरात सापडलेला पंजाचा ठसा नव्हता का?’

‘तो कुठे दिसला बाबा तुला?’ सुरेशने सहज विचारले.

‘औरंगाबादला रेखाताईच्या लग्नात,’ अनि म्हणाला.

‘काय, काय म्हणालास, पुन्हा सांग रेखाताईच्या लग्नात तुला तो ठसा सापडला? अरे हाताचा ठसा म्हणजे कार्यालयातली हरवलेली ताट-वाटी आहे का सापडायला?’ सुरेशने चमकून विचारले. ‘आणि कशावरून म्हणतोस तू, की तोच ठसा असेल म्हणून? ठशासारखे ठसे पुष्कळ...’

‘नसतात, बाबा, ठशासारखे ठसे पुष्कळ नसतात म्हणूनच ना त्यांचं शास्त्र झालंय, असं तुम्ही सांगता? तो हाताचा ठसा डोक्यात पक्का बसलाय माझ्या - मधोमध शंकरपाळा असलेला?’ अनि म्हणाला. सुरेशला कौतुक वाटले. ‘आणि तो ठसा कुठे सोडून आलास मग तू?’

‘सोडून नाही बाबा, घेऊन आलो. मला माहीतच होतं, की तुम्ही पुरावा विचाराल म्हणून! तुम्ही पोलिस ऑफिसरशी बोलताना

एकतो ना मी. पुरावा मी बरोबर घेऊनच आलोय.आपण आज लवकर तुमच्या प्रयोगशाळेत जाऊया, तिथेच दाखवतो तुम्हाला.’ अनि म्हणाला.

चार दिवस घरात नसल्यामुळे सुषमाची आवराआवर चालली होती. तोच सुरेशचा पुकारा आला, ‘सुषा, आम्हाला नाश्ता करून लगेच ऑफिसात जायचंय बरं!’

‘तुम्हाला म्हणजे?’ सुषमाने विचारले.

‘माझ्याबरोबर अनिरुद्ध येतोय. आंघोळीला गेला देखील बघ तो!’

‘अहो पण आधीच त्याची चार दिवस शाळा बुडलीय आणखी आज परत...’

‘तू काळजी करू नकोस, तिकडून तसाच शाळेत जाईल तो.’

‘नादिष्ट आहात झालं दोघं बापलेक!’ शेरा मारून, मान उडवून सुषमा आत गेली. लग्नघरातून येताना आणलेला फराळाचा लाडू अन् चिवडा तिने बशांमध्ये घातला आणि दूध गरम करायला गॅसवर ठेवले. तोच अनि आंघोळ करून आला. ‘अरे तुझी बॅग कुठाय? मळलेले कपडे धुवायला काढायचे होते ना?’ सुषमाने विचारले.

‘हो, हो मी देतो ना काढून!’ अनि म्हणाला. सकाळपासून त्याने आईला आपल्या बॅगला हात लावू दिला नव्हता.दोघे तयार होऊन बाहेर पडले, तेव्हा अनीच्या पाठीवर दप्तर आणि हातात एक प्लॅस्टिकची कॅरी बॅग होती. ‘डबा घेऊन जा रेऽ धपाटे घातलेत बघ तार्ईन दिलेले. स्वयंपाक व्हायचाय अजून माझा.’ सुषमा म्हणाली. तिने पुढे केलेला डबा दुसऱ्या हातात

घेऊन अनिरुद्ध बाहेर पडला. मोटारसाय-कलवर स्वार होऊन दोघे प्रयोगशाळेकडे गेले. कामे चालूच होती. नेहमीच्या खोलीत शिरताच सुरेश म्हणाला, ‘हा, आता काढ बघू तुझा काय पुरावा आहे तो!’

मान हलवीत अनिने प्लॅस्टिकच्या कॅरीबॅगमधून वर्तमानपत्राच्या कागदात गुंडाळलेले एक पुडके अलगद बाहेर काढले. ते सोडून त्यातून एक सिल्कचा झब्बा बाहेर काढला. आणि तो पाठीकडून सुरेशसमोर धरला. त्या शर्टावर कुंकवाच्या हातांचे, अगदी रेषान् रेषा मोजून घेण्याइतके स्पष्ट ठसे उमटलेले होते. आणि त्यातल्या उजव्या पंजाच्या मधोमध तो छोटसा शंकरपाळ्या.. शंकाच नको. तोच ठसा आश्चर्याने सुरेश पाहातच राहिला.

‘आहे ना बाबा? आहे ना तोच ठसा? बरोबर आहे की नाही पुरावा?’ अनिने विजयी मुद्रेने विचारले. सुरेशने टेबलाच्या ड्रॉवरला किळी लावून तो उघडला. आणि त्यामधून ठशांचे मोठे केलेले फोटोग्राप्स काढले. तेच ठसे.नक्की. ओले कुंकू वाळल्यामुळे आता निघू लागले होते. तरी पण ठसे स्पष्ट होते.सुरेशने फोटोग्राफरला बोलावून तो शर्ट त्याच्या ताब्यात दिला व फोटो काढून डेव्हलप करायला सांगितले. नंतर बराच वेळ बापलेकांची डोक्याला डोके लावून चर्चा चालली होती. अखेर घड्याळाकडे बघून अगदी नाईलाजाने अनि शाळेत जाण्यासाठी उठला आणि सुरेशने कमिशनरसाहेबांच्या ऑफिसचा फोन नंबर फिरवला. (क्रमशः)

अध्यक्ष महाशय,

तुम्ही आमची ही प्रिय भूमी विकत मागता आहात? आश्चर्य आहे. अहो पण तुम्हाला कसं कळत नाही की आकाश कोणाला विकता येईल का? अन् कोणाला विकत तरी घेता येईल का? अहो, भूमातेच्या कुशीची ऊब आम्हाला नव्हे कोणाला कधी विकावीशी तरी वाटेल काय? किती विश्वसपणा आहे तुमच्या मागणीत! महाराज, या मातेच्या श्वासोच्छ्वासाचा हा वारा..

प्रा. य.शं.कुलकर्णी

करणारे पक्षी, स्वैर बागडणारे पशू हा आमचा आदिकालीन वारसा आहे.

आक्रोश भूपुत्राचा

१९६२ साली चीनने भारताची तिबेटची भूमी आक्रमण करून बळकावली. त्यावर भारताच्या संसदेत वादळी चर्चा झाली. भारताच्या तत्कालीन पंतप्रधानांनी चर्चेत उत्तर दिले की “त्या भूमीत गवताचे पातेही उगवत नाही. चीनने ती भूमी बळकावल्याचे दुःख करण्याचे कारण नाही...”

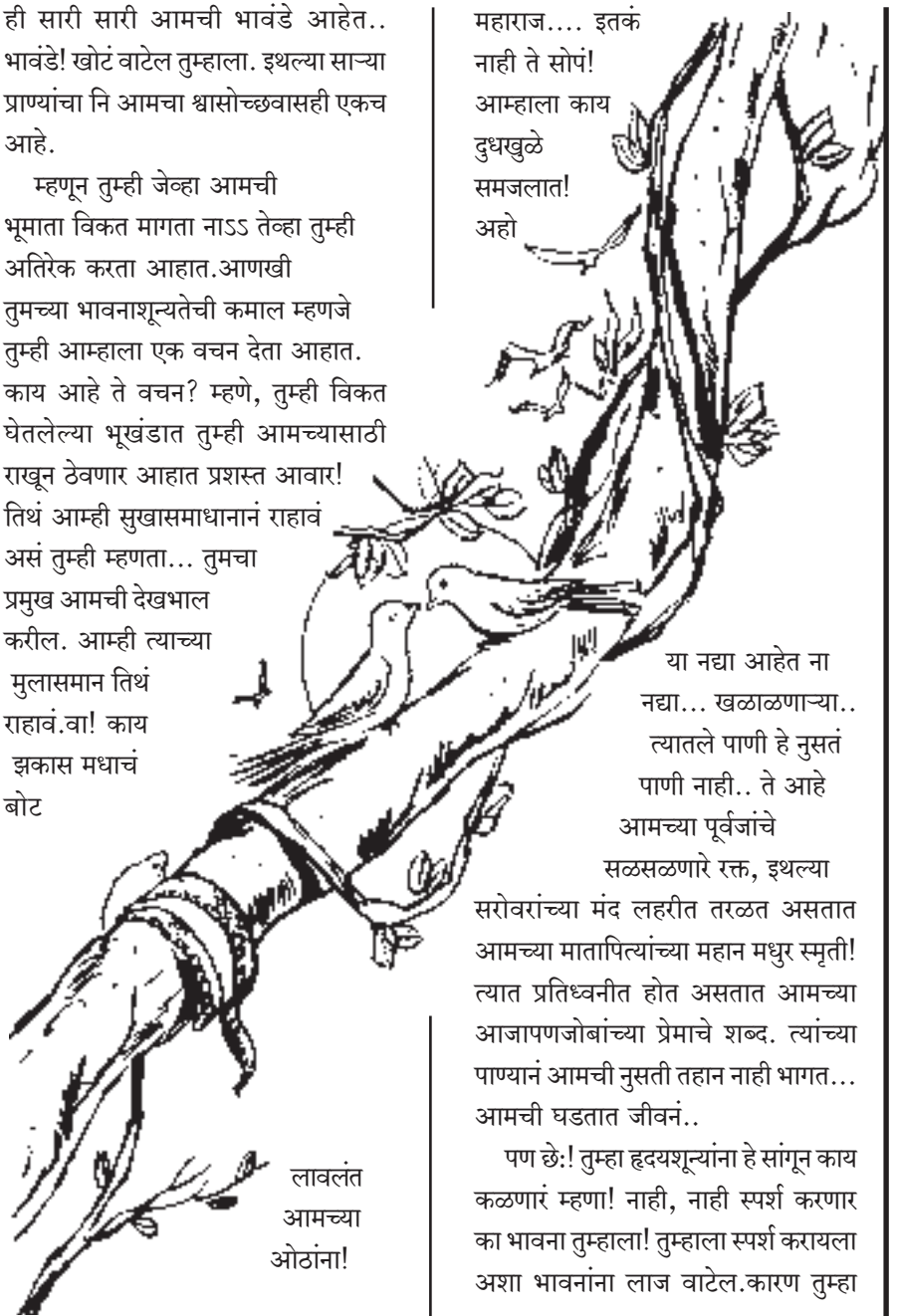
अन् १८५४ ची ही कथा अमेरिकेचे अध्यक्ष फ्रँकलिन प्लर्सी यांनी रेड इंडियन्सकडून मोठा भूभाग विकत घेण्याची योजना सादर केली. त्याला तिथल्या प्रमुखाने विलक्षण व्यथित अंतःकरणाने पण जळजळीत शब्दात उत्तर दिले. मातृभूमीप्रेम किती उत्कट असावे याचे हे उदात्त उदाहरण. (‘इलस्ट्रेटेड विकली’ या साप्ताहिकाच्या २० ते २६ मे १९८४ च्या अंकातील त्या पत्राचा हा स्वैर भावानुवाद!)

त्याचा ताजेपणा हा काय आमच्या मालकीचा आहे? इथल्या झुळझुळणाऱ्या नद्यांच्या लहरीची चंदेरी चमचम ही काय आमच्या पूर्वजांनी खरेदी केलीय? म्हणून आम्हाला ती विकता येणार आहे. राजे, या मायभूचा कण नि कण आम्ही अति पवित्र मानतो! इथल्या वृक्षवल्लींच्या पानांची चमचम आम्हाला वाटते अति पावन! या..या सागर किनारीची चंदेरी वाळू, या रानोमाळात घुटमळणारा रानवारा, त्यात मधुर गुंजारव

तुम्ही गोरे लोक तुम्हाला नाही उमगायचे हे! तुम्ही काय, दुसऱ्या देशात गेला रे गेलात की पार विसरून जाता आपल्या जन्मभूला! आम्ही तसे नव्हेत. आमचे पूर्वज या जन्मभूला कधीही विसरले नाहीत. केवळ जिवंतपणीच नव्हे तर मेल्यावरही! महाराज ही केवळ जमीन नाही. ही काही नुसती माती नाही. ही भू म्हणजे आहे आमच्या अंगांगाचा अंश. कसं सांगू तुम्हाला? नाही कळायचं तुम्हाला ते.... इथला सुखद सुगंध, ही, ही इथली चपळ हरणं, हे, हे झेपावणारे गरूड...

ही सारी सारी आमची भावंडे आहेत..
भावंडे! खोटं वाटेल तुम्हाला. इथल्या साऱ्या
प्राण्यांचा नि आमचा श्वासोच्छ्वासही एकच
आहे.

म्हणून तुम्ही जेव्हा आमची
भूमाता विकत मागता नाऽऽ तेव्हा तुम्ही
अतिरेक करता आहात. आणखी
तुमच्या भावनाशून्यतेची कमाल म्हणजे
तुम्ही आम्हाला एक वचन देता आहात.
काय आहे ते वचन? म्हणे, तुम्ही विकत
घेतलेल्या भूखंडात तुम्ही आमच्यासाठी
राखून ठेवणार आहात प्रशस्त आवार!
तिथं आम्ही सुखासमाधानानं राहावं
असं तुम्ही म्हणता... तुमचा
प्रमुख आमची देखभाल
करील. आम्ही त्याच्या
मुलासमान तिथं
राहावं. वा! काय
झकास मधाचं
बोट

महाराज.... इतकं
नाही ते सोपं!
आम्हाला काय
दुधखुळे
समजलात!
अहो

या नद्या आहेत ना
नद्या... खळाळणाऱ्या..
त्यातले पाणी हे नुसतं
पाणी नाही.. ते आहे
आमच्या पूर्वजांचे
सळसळणारे रक्त, इथल्या

सरोवरांच्या मंद लहरीत तरळत असतात
आमच्या मातापित्यांच्या महान मधुर स्मृती!
त्यात प्रतिध्वनीत होत असतात आमच्या
आजापणजोबांच्या प्रेमाचे शब्द. त्यांच्या
पाण्यानं आमची नुसती तहान नाही भागत...
आमची घडतात जीवनं..

पण छे:!! तुम्हा हृदयशून्यांना हे सांगून काय
कळणारं म्हणा! नाही, नाही स्पर्श करणार
का भावना तुम्हाला! तुम्हाला स्पर्श करायला
अशा भावनांना लाज वाटेल. कारण तुम्हा

लावलंत
आमच्या
ओठांना!

गोन्या लोकांना जमिनीचा एक तुकडा दुसऱ्या तुकड्यासारखा वाटतो. तुम्ही आक्रमक! येता... हवी तेवढी जमीन जिंकता अन् पुढं जाता.. जाता जमीन जिंकण्यासाठी! कारण तुमच्या लेखी जमीन ही जबरीने जिंकण्याची चीजवस्तू - एवढीच भावना! चुकलो, भावना नव्हे, विचार! मग त्या पुण्यभूच्या पोटी आपल्या मातापित्यांच्या अस्थी असल्या तरी तुम्हाला त्याची खंत नसते. मातामहांच्या चिरनिद्रेची ती पितृभू तुम्ही बिनदिक्कत तुडवून पुढं जाता.त्या भूमीबद्दल ती महान्माता आहे,या भावनेचा स्पर्शही तुमच्या अंतःकरणाला नसतो.ती मातृभू तिला आच्छादणारे ते निळेभोर नभ, त्यावर सहज खळाळणाऱ्या सरिता हे सारे तुम्हाला कसं वाटतं सांगू? तुम्हाला वाटतं या साऱ्या खरेदी-विक्रीच्या निर्जीव चिजा आहेत! एखाद्या रत्नमाणकांप्रमाणं विक्रीच्या वस्तू! तुमची ही जी जमीन जिंकण्याची राक्षसी तहान आहे नं, ती सारी भूमी पिऊन टाकील.

खरंच आम्ही मूर्खच! तुम्हाला आमच्या भावना कळत नाहीत हेच आम्हाला कळत नाही.त्यातून आम्ही रानटी! आम्हाला तो तुमचा शहरी बुजबुजाट - आमच्या डोळ्यांना टोचतो! तुम्ही तरी सांगता का? तुमच्या त्या शहरात आहे का एखादी नीरव शांततेची सुशान्त जागा? वसंत ऋतूत फुलणाऱ्या पालवीची मंद मंद सळसळ येते का ऐकू तुमच्या या भरभराटीच्या शहरात? चिमुकल्या पाकोळ्यांच्या,नाजुक फुल-पाखरांच्या पंखांची हळुवार फडफड करते

का तुमच्या कानांना स्पर्श? सांगा ना! आम्ही तर काय रानटीच! पण सांगू..या जन्मदात्रीची शपथ घेऊन सांगतो आम्हाला हे सारं ऐकू येतं.. आगदी स्पष्ट! अहो गौर कांतीच्या भावनाशून्यांनो, एखाद्या नाजुकशा निर्झरणीचा हुंदका ऐकू येत नसेल तर ते कसलं आलंयू जिणं! एखाद्या एकाकी तलावाच्या पाण्यात असणाऱ्या मासोळींच्या हास्यांची खसखस ऐकू येत नसेल तर ते कसलं जीवन? अर्थात तसे आम्ही तर काय रानटीच.पण आम्हाला हे सारं भावतं. त्या एकाकी तळ्याच्या लाडीक लहरींना गुदगुदल्या करून येणारं खट्याळ वारं आम्हाला आवडतं! ग्रीष्मानं तापलेल्या धरणीला वळीवांच्या सरिंनी गोंजारल्यानं येणारा सुगंध आम्हालाही आनंदवतो. कारण सुगंध घेऊन येणारा तोच वारा आम्हीही घेतो. आमचे पशु, पक्षी, प्राणी, नव्हे नव्हे, आमची वृक्षवेली त्याच वाऱ्यातून श्वास घेतात. आम्हा साऱ्यांचे श्वास एक.. उच्छ्वास एक. तुम्ही कोण? तुम्ही नुसतेच गोरे! तुम्हाला कुठंयू या श्वासाची सवय? हा श्वास न घेणारी तुम्ही

नुसती जिवंत प्रेतं..!

पण आम्ही तो वृक्षवेलींचा उच्छ्वास पवित्र मानतो. कारण त्या वाऱ्याला जाण असते.आम्हा साऱ्या सजीवांच्या जीवनाची! आमच्या आज्ञापणजांना (मातेच्या उदरातून बाहेर येताच) पहिला श्वास या वाऱ्यानं बहाल केलेला असतो. अन् त्यांचा शेवटचाही श्वास या वाऱ्यानंच अर्पण केलेला असतो.

म्हणून यदाकदाचित आमची ही धरती तुम्ही बळाने घेतलीच तर! तर आमची एक अट आहे. ही अटच आहे.आम्ही रानटी नं -म्हणून आमची अट आहे.ती अशी की या धरित्रीवरचे सारे पशु, पक्षी, प्राणी यांना तुमचे बंधू मानलेच पाहिजे. 'अशी अट का घातली? कारण पाहिजे? सांगतो.तुमच्या प्रदेशात मी एक महाक्रूर दृश्य पाहिलं.ते आठवलं की माझं अंगांग अजून शहारतं! रेल्वेच्या रूळांवरून जाणाऱ्या म्हशींना तुमच्या रेल्वेने प्रचंड धडक दिली.त्या साऱ्या चिरडून मेल्या.अन् तुम्ही नराधमांनी त्या तशाच कुजू दिल्यात-गिधाडांच्या मेजवानीसाठी! ही तर तुमची दानत! नाही कळत मला. कारण मी आहे रानटी.तुम्हाला जीवन देणाऱ्या प्राण्यांची ही किंमत? अरे कुटिल काळजांनो, सृष्टीतले सारे पशु संपवलेत तर तुम्हीही संपाल! कारण त्या पशूंची अन् मानवांची जीवनधारा एक आहे.

म्हणून तुम्ही तुमच्या मुलाबाळांना या मातृभूच्या प्रेमाचं बाळकडू पाजा.त्यांना बजावून सांगा,या पितृभूत आपल्या आजोबांची रक्षा आहे.त्यांना शिकवा की

पशू -पक्षी जगले तरच या मातेची समृद्धी शत-गुणित होईल.ही भूमी नुसती माती नाही. ती माता आहे.माता! जो होईल या मातेवर प्रहार,तो करील तुमचाही संहार! आम्ही तसे रानटीच!पण आम्ही हे सारं रूजवतो आमच्या पोराबाळांत!आम्हाला एवढंच उमजतं की ही पुण्यभू मानवाच्या मालकीची नाही, मानव तिच्या मालकीचा आहे. इथल्या साऱ्या चराचरात एकमेकांचं नातं आहे.. अतूट.. रक्ताचं!त्यांचे संबंध आहेत अंतरात्म्याचे!

तुम्हाला वाटतं मानव आपल्या जीवनाचे धागे स्वतः विणत असतो. साफ चूक. ही धरणी तुमचे आमचे जीवन घडवत असते. सजीवांचे जीवन ती करते धारण. अन् तीच करते त्यांचे निर्दालन! म्हणून ती आहे वसुंधरा. वसूचे धारण, पोषण, निर्दालन करणारी वसुंधरा.

म्हणून गौर कांतीच्या, पण काजळ काळीजांनो, लक्षात ठेवा. या पितृभू, मायभूला दुखवू नका. तिची विटंबना करू नका. नाहीतर या विश्वाचा, तुमचा आमचा देव तुम्हाला क्षमा करणार नाही. संहार करील तो तुमचा अन् त्या संहारातून नवी पिढी उदयास येईल. अन् तिला जाणवेल की आपल्या पूर्वजांनी निर्माण केला आहे माणसांच्या घामांचा दुर्गंध! तिला दिसेल विद्युत तारांचे जंजाळ, नयनमनोहर डोंगरदऱ्यांना झाकोळणारे! ते म्हणतील कुठं आहेत ते वनराज सिंह... अन् ते अति वेगवान चित्ते! अरेरे.. सृष्टीच्या सारा जीवनाचा ओघ आटला आहे. अन् उरलं आहे फक्त निर्जीव अस्तित्व!

यंदाच्या वासंतिक विशेषकांत दिलेले, घरातील साध्या साध्या वस्तूंपासून बनणारे सुरेल खेळणे तुम्ही तयार केले असेलच. यावेळेस आपण एक हातपंप बनवणार आहोत.

साहित्य : फिल्मरोलची डबी-झाकणासकट (किंवा तत्सम प्लॅस्टिकची डबी), सायकलचा एक स्पोक, दुधाची एक जाड पिशवी, रबरांचा एक तुकडा (जुन्या स्लीपरचा चालेल).

कृती : सुई गरम करून डबीच्या तळभागाला आणि वरच्या भागाला साधारण ५ मि.मी. आकाराचे छिद्र पाडा. डबीच्या झाकणाच्या मध्यभागी ३ मि.मी.चे छिद्र पाडा. जुन्या स्लीपरचा एक साधारण चौकोनी तुकडा घ्या. हा रबराचा तुकडा दट्ट्या पिस्टनचे कार्य करील. तो डबीच्या आत सहजपणे फिरला पाहिजे. या पिस्टनच्या मध्यभागी ५ मि.मी.चे छिद्र पाडा. पिस्टनच्या वरच्या बाजूला प्लॅस्टिकच्या पिशवीचा एक तुकडा ठेवा (डिलीव्हरी झडप). आता पिस्टन आणि डिलीव्हरी झडप सायकलच्या स्पोकच्या मध्यभागी बसवा. सायकल

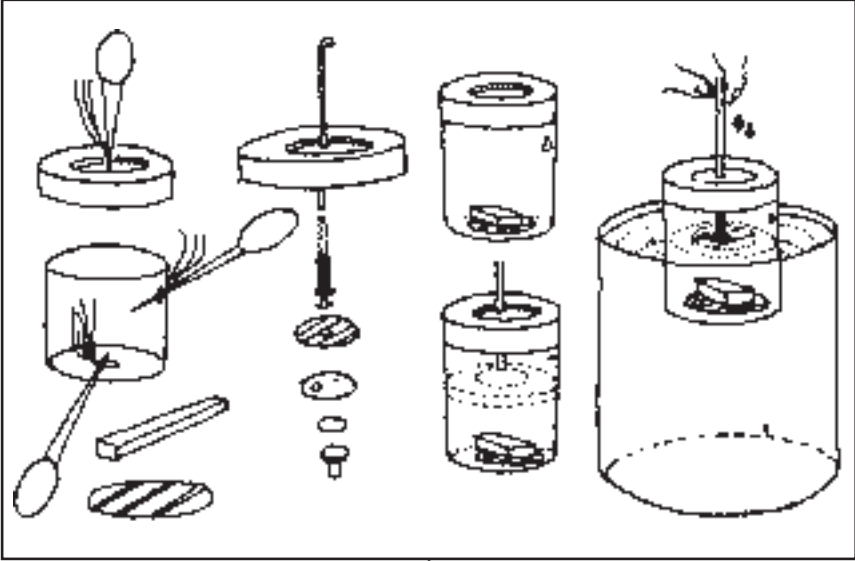
वैज्ञानिक उपकरण

फिल्मरोलच्या डबीचा हातपंपः देवयानी जोशी

स्पोकमुळे पिस्टन वरखाली होईल.

डबीच्या तळाला असलेल्या छिद्रावर अजून एका गोलाकार पिशवीचा तुकडा ठेवा (सक्शन झडप). रबराचा एक तुकडा तळापाशी अशा रितीने ठेवा की सक्शन झडप जागच्या जागीच राहील.

डबीचा तळभाग, सक्शन झडपेपर्यंत पाण्यात बुडवा आणि पिस्टन वर ओढा. त्यामुळे सक्शन झडप उघडेल आणि डबीत पाणी शिरेल. पिस्टन जेव्हा खाली जाईल तेव्हा सक्शन झडप बंद राहील आणि डिलीव्हरी झडप उघडेल, ज्यामुळे पाणी जोरात वरच्या बाजूच्या छिद्रातून बाहेर पडेल. सार्वजनिक ठिकाणी किंवा ग्रामीण भागामध्ये तुम्ही हातपंप पाहिला असेल, त्याचे कार्य वरील तत्त्वावर चालते. तुम्हाला याचा

उपयोग कोठे कोठे करता येईल? विचार करा.
शक्य असेल तर तसा उपयोग करून पाहा.

१. अधिक दाबाने पाणी बाहेर पडण्यासाठी या पंपात काय बदल करावा लागेल?
२. सक्शन व डिलिव्हरी झडपांसाठी वापरलेल्या प्लॅस्टिक कागदाऐवजी

(आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे) अन्य काय काय वापरता येईल?

३. डबीचा आकार बदलला, पसरट अथवा उभी उंच डबी घेतली तर काय फरक पडेल? प्रयोग करून निष्कर्ष पाठवा.

(श्री.अरविंद गुप्ता यांच्या लेखाच्या आधारे)

□

का व कसे?

प्रश्न : लंबकाची घड्याळे उन्हाळ्यात मागे पडतात तर थंडीत पुढे जातात असे का?

उत्तर : लंबकाच्या घड्याळामध्ये लंबकाच्या आंदोलनाच्या संख्यांवर वेळ अवलंबून असते. लंबकाची आंदोलने ही त्याच्या लांबीशी व्यस्तानुपाती असतात. लंबकाची लांबी वाढली की आंदोलन काल वाढतो व आंदोलनांची ठराविक वेळांमधील संख्या कमी होते व या आंदोलनांवर घड्याळाच्या काट्यांची गती अवलंबून असते. उन्हाळ्यात लंबकाची लांबी वाढते व त्यामुळे आंदोलनकाल वाढून आंदोलने कमी होतात, याउलट थंडीत लंबकाची लांबी कमी होऊन आंदोलनांची संख्या वाढते. म्हणून लंबकाची घड्याळे उन्हाळ्यात मागे पडतात तर थंडीत पुढे जातात.

डोंगरयात्रा आणि कातळारोहण या दोन टप्प्यांतील कौशल्य आत्मसात केल्यावर आणि हिमबर्फारोहणाची ओळख प्राथमिक वयात करून घेतल्यावर शक्य झाल्यास प्रगत वर्गाचाही लाभ घ्यावा. खरे म्हणजे एव्हाना हिमपर्वतामधील शिखरावर जायची प्रेरणा मनात जागी व्हायला लागतेच. आणि तीनही

श्री. आनंद पाळंदे

विकसित झालेल्या कौशल्याला संधी द्या

टप्प्यात विकसित झालेल्या कौशल्याला कसाला लावण्यासाठी हिमपर्वत शिखर मोहिमेत एकाच वेळी संधी मिळू शकते.

कामेत, नंदादेवी, कांचनजुंगा अथवा सर्वोच्च एव्हरेस्ट यांचेही स्वप्न पडायला हरकत नाही. पण हिलरी, मेसनर, टास्कर, बॉनिग्टन आदि पाश्चात्यांनाही वर्षानुवर्षे पाठपुरावा केल्यावरच आणि गाठीला अनुभव जमा झाल्यावरच अशा महापर्वताचे लक्ष्य गाठता आले. भारतीयांमध्येही तेनसिंग, कुमार, कोहली, खुल्लर, प्रेमचंद, डॉ. पटवर्धन, कापडिया, पागे यांनाही सहजासहजी यश मिळालेले नाही, म्हणूनच सुरुवातीला छोटेसे लक्ष्य डोळ्यासमोर ठेवणेच अधिक योग्य ठरते.

आमच्या लिओ पार्गियाल मोहिमेचा अनुभव उद्बोधक ठरावा. अनेक वर्षे एकत्रपणे डोंगरयात्रा आणि काही कातळारोहणाचे उपक्रम केल्यामुळे आमचा एक 'गिरीप्रेमी' संघ तयार झाला होता. त्यात दिलीप निंबाळकर, शशिकांत हिरेमठ, नंदू पागे आणि मी स्वतः हिमालयातील प्राथमिक

शिक्षण पूर्ण केलेले असे होतो. अर्थात आमच्याकडील ज्येष्ठ अनुभवी गिर्यारोहिका उषःप्रभा पागे यांच्यावर आम्ही नेतृत्व सोपविले. त्यांनी प्रगत शिक्षणक्रम पूर्ण केला होताच शिवाय अन्य अशाप्रकारच्या मोहिमांमध्ये सदस्य म्हणूनही भाग घेतला होता. बाळकृष्ण खैर, शेखर आचार्य आणि मनालीचे महावीर ठाकूर यांना त्यांच्या कौशल्यामुळे आमच्यात सामावून घेतले.

मोहिमेचे नियोजन जानेवारी १९८२ मध्ये सुरू झाले. उषाने नकाशे, हिमालयन जर्नल (मुंबईच्या हिमालयन क्लबच्या ह्या वार्षिकात हिमपर्वत शिखरांविषयी पुष्कळ माहिती असते) आणि अन्य गिर्यारोहकपटुंच्या सल्ल्याने लिओ पार्गियाल या हिमालय प्रदेशातील शिखराची निवड केली. ६७९१ मीटर उंचीच्या या शिखरासाठी आमची तुकडी योग्य होती. माहिती संकलनाच्या प्राथमिक टप्प्यात आम्हाला शिखराचे अक्षांश-रेखांश, आसपासचा भूप्रदेश, हवामान, गाडीमार्गाची सोय असलेले सर्वात जवळचे गाव व तिथे

पोहोचण्याचे आगगाडी व बसमार्ग, तेथील वैद्यकीय सोई, धान्यभांडारे, तांत्रिक साधन-सामुग्री भाड्याने उपलब्ध होईल अशा संस्था, वस्तरूपाने व आर्थिक मदत देणाऱ्या सरकारी, खाजगी संस्था याप्रकारची विविध माहिती गोळा करावी लागली.

भारतीय हिमालयातील पर्वतारोहणाच्या उपक्रमांचे नियोजन करण्यासाठी नवी दिल्ली येथील भारतीय पर्वतारोहण प्रतिष्ठान(भापप्र) (बेनिटी जॉरेंझ मार्ग, नवी दिल्ली ११० ०२१) ही संस्था १९६१ मध्ये स्थापन करण्यात आली. याची मान्यता आमच्या मोहिमेला मिळण्यासाठी आम्ही विहित नमुन्यात आवेदन पाठविले. आमच्या तुकडीचे प्रशिक्षण आणि अनुभव पाहून प्रतिष्ठानच्या समितीने मोहिमेस मान्यता दिली आणि अल्पशी आर्थिक मदतही देऊ केली.

या मान्यतेमुळे अनेक शासकीय संस्थांचे सहकार्य मोहिमेस मिळविणे आम्हाला सुकर झाले. उदा. शिखर भारत-चीन सीमेवर असल्यामुळे संरक्षण मंत्रालयाची मान्यता मिळवावी लागते ती मिळाली आणि हिमालय शासनाकडून इतर लाईनमध्ये प्रवेश करण्यासाठी आवश्यक ते अनुमती पत्र व छायाचित्रण अनुमती हवी होती ती मिळाली.

शिखर सीमेपासून दूर असल्यास वरील दोन अनुमत्यांची गरज पडत नाही. दिल्ली येथील हवामान खाते आकाशवाणीच्या मदतीने मोहिम काळातील स्थानिक हवामान वृत्तांत सादर करते. ही सोय भापप्र (I.M.F.) च्या मान्यतेमुळे आम्हाला उपलब्ध झाली. आपत्तीकाळात भापप्र आम्हाला हेलिकॉप्टर

सेवाही पुरवणार होती.

वरील गोष्टींसाठी आवश्यक कागदपत्रीय हालचाली सुरू असताना आम्ही महाराष्ट्र शासनाच्या क्रीडा परिषदेलाही आर्थिक मदतीसाठी आवेदनपत्र दिले. तुकडीच्या शारीरिक क्षमतेचे विकसन, गिर्यारोहण कौशल्याची उजळणी याकडेही आम्ही अधिक लक्ष पुरवू लागलो. या क्षमतेचा अत्युच्च बिंदू आणि उजळणीचा सर्वांत अधिक वापर आम्हाला ६-८ महिन्यांनी मोहिमेत करायचा आहे यादृष्टीने त्याचे वेळापत्रक ठरविले होते. साधनसामुग्रीची आणि आर्थिक मदतीची जुळवाजुळव शेवटच्या घटकेपर्यंत चालू होती. इतक्या वर्षानंतर यात अजूनही फारसा फरक पडलेला नाही. प्रत्येक दिवसाला लागणारी खाद्य-सामुग्री आम्ही वेगळी करून २० दिवसांच्या २० थैल्या कयार केल्या आणि प्लॅस्टिक थैल्या असलेल्या लष्करी किटबॅगांमध्ये ते भरण्यात आले. साधनसामुग्री एकाच थैलीमध्ये न भरता विविध थैल्यांमध्ये विखरून भरण्यात आली. या सर्वांची व्यवस्थित नोंद ठेवण्यात आली. औषध पेटीमध्ये प्रत्येक औषधाचा गुणधर्म आणि प्रमाण याची चिठ्ठी ठेवण्यात आली. अणुकुचीदार साधनांना विशेष काळजीपूर्वक वेष्टन घालण्यात आले. कॅमेरा, दुर्बीण, गॉगल या नाजूक वस्तू त्यात काळजीपूर्वक ठेवण्यात आल्या.

वाटेतील साथीच्या रोगांपासून बचाव होण्यासाठी पटकी, विषमज्वर व धनुर्वाताची लस निघण्याच्या दिवसाच्या महिनाभर आधी टोचून त्यांची प्रमाणपत्रे घेण्यात आली.

प्रत्येकाला छायाचित्रांकित ओळखपत्र, शिखरपरिसराचा नकाशा, अडचणीच्या काळासाठी संपर्क, पत्ते यांची यादी देण्यात आली.

आगगाडीचे रिझर्वेशन केले होतेच. अनेकांचे आशीर्वाद अन् निरोप घेऊन आम्ही १८ जुलैला पुणे सोडले. सोबतच्या सामुग्रीचे वजन स्टेशन अधिकाऱ्यांकडून तपासून घेण्यास आम्ही विसरलो नाही.

अंबाल्याला आगगाडी प्रवास संपला आणि सिमलामार्गे सतलज खोऱ्यातील रामपूर कशायरला बसने गेलो. ठरल्याप्रमाणे मनालीहून महावीर ठाकूर हे घुलेराम, लोथराम या भारवाहकांना घेऊन रामपुरीला थडकले. आणि दुसऱ्या दिवशी सतलज काठाने प्रवास पुढे चालू झाला.

हिमालयाच्या तीन रांगापैकी आम्ही सिमल्यापाशी शिवालिक ओलांडली होती तर आता आम्ही आंतरहिमाल ओलांडीत होतो. या प्रवासात रस्ते अतिशय अरूंद असतात. आणि कातळकडा खोदून केलेले त्यातील काही भाग ज्यांना हांग म्हणतात- खरोखरच प्रेक्षणीय असतात. मोहिमेची सामुग्री बसच्या टपावर बांधताना या हांगांच्या उंचीच्या दृष्टीने दक्षता घेणे आवश्यक असते. आमच्या दोन तीन थैल्या अशाच एका हांगांच्या धडकेने टपावरून उखडून पडल्या पण वेळीच लक्षात आल्यामुळे बस थांबवून आम्ही त्या मिळवू शकलो.

हिंदुस्थान-तिबेट मार्गावर ४९५ कि.मी. (एकूण ३ दिवस) बसप्रवास करून आम्ही

यांगधांगला पोहोचलो. उंची ३२०१ मीटर महाहिमाल रांगेच्या उत्तरेला हा प्रदेश असल्यामुळे झाडे नाहीत आणि अशा वेगळ्याच प्रकारच्या सुष्टीतही खूप आनंददायी दृश्य दिसत होते. सरपंच धरमासिंग खाखा यांनी आमचे स्वागत केले आणि आवश्यक अशा खेचरवाल्या भारवाहकांची गाठ घालून दिली.

पोलिस आणि लष्करी छावणीकडे आम्ही आमच्या मोहिमेची नोंद केली. तसेच भापप्रलाही मोहिम सुरू झाल्याची माहिती कळवली. अडीअडचणीच्या वेळी या नोंदी उपयुक्त ठरतात.

पहाटे लवकर आम्ही कूच केले आणि नाको गावाजवळ पाणचक्री पाहून, बुद्ध मंदिरातले लामाचे आशीर्वाद घेऊन पुढे

सरकलो.गावकऱ्यांनी 'नडकीन ऒाय' देऊन आड्हाला शुडेच्छा दल्ल्या. ॡ तासांनी आड्ही 'खरक' ढाहून तळ उडारला. दुसऱ्या दिवशी ६ तासांची ऒाटऒाल करून आड्ही आधारतळ उडारला.

कडी उंचीऒ्या ढर्वतराऒीडड्ये गाडी-डार्गाढासून उद्विष्ट ढार लांब नसते. ढण हिडालयासारड्या ढर्वतराऒीडड्ये हे संडवत नाही. गाडीडार्गाढासून शिखराऒा ढायथा २ ते ३ दिवस ऒालून गेल्याशिवाय गाठता येत नाही. अशा ठिकाणी डहुतेक वेळा डेंड-ढाळाऒ्या वाटा असतात. हिडढर्वतयात्रा सुखावह असते आणि वातावरणही सडरसतेसाठी आवश्यक असते. अशा यात्रेनंतर शिखरढायथ्यास ऒो तळ उडारतात त्याला 'आधारतळ' ड्हणतात. कारण, येथून शिखराऒा डार्ग डहुधा दृष्टीक्षेढात कळू शकतो. तुलनेने ही सढाट व सुरक्षित ऒागा असते. त्याडुळे हवाडान खराड झाल्यास इथे येऊन विश्रांती घेता येते. आणि अर्थातऒ यासाठी या तळावर थोडीशी अधिकऒी शिधासामुग्री, दोर, औषधांचा साठा केला तर उपयुक्त ठरते.

आडडआधारतळ ॡ९०० डीटर उंचीवर (सडुद्रसढाटीढासून) होता. हिवाळ्यात हा डार्गही हिडडच्छादित असतो. आता ऒुलैडड्ये ढारऒ थोडे हिड ऒवळढास दिसत होते. वाहता झरा ऒवळ होता. शिखर दूरवर दिसत होतं. तुरळक, खुरट्या वनसढती खडकांच्या डेऒक्यात तग धरून होत्या.

ऊन गेल्यावर ढ्रऒंड थंडी वाऒू लागली. अन् आड्ही तंबूऒा आश्रय घेतला.

डहुतेकांची डोकी ठणऒू लागली होती. ऒार ढावलं ऒालले की डडळाक होत होती. डनःस्थिती सुन्न झाली होती. काही हालऒाल करू नये, किंबहुना अन्नावरऒी वासनाही उडाली होती. डानसिंग, थोंडूढ हे स्थानिक डारवाहक डार्ग खणखणीत होते. हा कसलाही ऒडतऒार नव्हता. अती उंचीवरऒ्या ढ्रदेशात गेल्यावर सामान्यतः सर्वानाऒ ही लक्षणे ऒाणवतात. आडड्याडडत तेऒ घडले होते.

दूर ३०० डीटर उंची गाठल्याडरोडर २ ते ३ अंश सेंटिग्रेड ताढडान उतरते आणि हवेऒा दाड कडी होतो. त्याऒडरोडर हवेतील ऑक्सिऒनऒे ढ्रडणही घटते आणि कडी उंचीवर राहणाऱ्यास ढर्वतीय आऒार सुरू होतो. ँक दोन दिवसात आड्ही शेखर वगळता सर्व सडरस होऊन ठीक झालो. ढण शेखरला ढ्रऒृती सुधारासाठी कडी उंचीवर ढाठविणे आवश्यक ठरले. ३०००डीटर उंचीवरील ढ्रदेशातील हा त्रास ढूर्णतः व्यऒ्तीसाढेक्ष आहे. व्यायाडाने व औषध सेवनाने हा टाळता येत नाही. डार्ग शरीर डदल हळूहळू स्वीकारते आणि क्षडता ढूर्ववत होते. आणखी उंची गाठली की ढुनः हेऒ ऒऒऒ ऒालू होते. डार्ग ६०००डीटरहून अधिक उंचीवर नेहडीऒी क्षडता येऊऒ शकत नाही. ॢ०००डीटर उंचीवर तर स्वास्थ्याडडत ऒरा ऒालढकल झाली तर डार्गूस डृत्यूऒ्या खाईतऒ ढकलला ऒातो. १ॡ आठ हऒारी शिखरांचे आव्हान त्याडुळे कायडऒ अती धोकादायी राहातआले आहे.

(डोहिडेऒा उर्वरित डार्ग ढुढील अंकात) ◆

प्रबोधिनीत येऊन पंचवीस वर्षे झाली.मागे वळून पाहताना मात्र हे खरंच वाटत नाही.घटना वेगाने घडत गेल्या तर काळही वेगाने सरकतो आणि एखाद्या निवांत क्षणी अंतर्मुख करतो.वाडा संस्कृतीमध्ये आणि त्या वेळच्या एका नावाजलेल्या शाळेमध्ये वाढताना बालपण मजेत चाललं होतं.खेळ-आंतरशालेय सामने,स्काऊट, चित्रकला परीक्षा, चौथी-सातवी शिष्यवृत्ती, वाड्याचा क्रिकेटचा संघ अशी सगळी आनंददायी परिस्थिती होती.काहीसा अचानकच आणि काहीसा अनिच्छेनेसुद्धा ७० साली

आठवीतून नववीत जाताना प्रबोधिनीत दाखल झालो.आता लक्षात येते की हा फार महत्त्वाचा बदल होता. जणू परिस स्पर्शासारखा परिणाम करणारा. जीवनाचं वैविध्य, त्याची खोली, त्यातील आव्हाने यांची खरी ओळख प्रबोधिनीत झाली.नाहीतर आत्ता उच्चभ्रू समजल्या जाणाऱ्या मुखवट्यांमध्ये अळणी, सपक जीवनात निर्बुद्ध मिटक्या मारत जगत राहिलो असतो.

‘गुणसुमने मी
वेचियली या भावे
की तिने सुगंधा
घ्यावे’

डॉ. विवेक कुलकर्णी

खेळाची आवड होतीच, प्रबोधिनीत रोज मैदानावर खेळण्याची पद्धतच होती. कानशीलातून वाफा येईपर्यंत फुटबॉल, बास्केटबॉल, अंधार पडल्यावरही चालणारा

खो खोचा सराव या स ग ळ य ा तू न प्रबोधिनीत पटकन रूळले. न येणाऱ्या खेळांमध्येही जिद्दीने उशिरापर्यंत सराव करून प्रावीण्य मिळवले. दहावीतच मला दयानंद पथकाचा प्रमुख केलं होतं.

साहाय्यक अकरावीतला आणि पथकात नववी ते बारावीची मुले. दहावीतला मी एकटाच पथकप्रमुख होतो. एका व्हॉलीबॉलच्या सामन्यात हरल्यावर वैतागून पथक साहाय्यक असणारा माझा मित्रच म्हणाला की पथक प्रमुखाचाच खेळ

खराब झाल्यावर दुसरं काय होणार' वर्षाच्या शेवटी याच मित्राकडून पावती मिळवली की 'बास्केट टाकणारं मशीनच आपल्या पथकात असल्याने बास्टेबॉलचा सामना जिंकणारच.' खेळामधली रग, तडफ आणि निर्भळ आनंद हा प्रबोधिनीत मिळालेला फार मोठा ठेवा आहे. आंतरशालेय कबड्डी सामन्यातील प्रबोधिनीचे पहिले विजेतेपद मला आठवतंय. उपान्त्य सामन्यात आमच्या विरुद्ध संघाने वयाने मोठी मुले खेळवल्याने त्यांना बाद करण्यात आले होते. सकाळी अचानक अंतिम सामना असल्याचा निरोप आला. मैदानावर सगळे सातजण कसेबसे जमलो आणि सामना सुरू

झाला. नू.म.वि.च्या अनुभवी आणि बलाढ्य संघाविरुद्ध आम्ही नवोदित मुलांनी सांघिक खेळाने बाजी उलटून अनपेक्षित विजेतेपद मिळवलं. ढोल-ताशांच्या गजरात सगळ्या शाळेने आनंद व्यक्त केला. पण खेळाच्या कौशल्यांबरोबर प्रबोधिनीचे वेगळेपण नंतर व्यक्त झाले. नू.म.वि.च्या मुलांना अगल्याने प्रबोधिनीत बोलवून एकत्र गप्पा, अल्पोपहार झाला. मैदानावरचे कट्टर प्रतिस्पर्धी लगेच एकत्र हसतखेळत मिसळले. नंतर गोलखोखो कबड्डीची अनेक अजिंक्यपदे प्रबोधिनीने मिळवली, तेव्हा मैत्रीमेळा घेण्याची ही पद्धत नंतरही अनेक वर्षे चालू होती. बाहेर हीन दर्जाची स्पर्धा असतानाही प्रबोधिनीमुळे खिलाडू वृत्ती आणि मनाचा उमदेपणा निर्माण झाला हे त्याहून महत्त्वाचं, सध्या खेळाचे संघ तयार करत असताना कौशल्यांबरोबर हे उमेदपण मुलांनी शिकावं यासाठी माझा प्रयत्न असतो.

रायगडावर काढलेल्या साहस सहलीत सायकल गट आणि पायी गट यांची गडावर प्रथम पोहोचण्याबाबत शर्यत होती. २४ तासांपैकी २१ तास सायकलिंग करून रात्री ८ वाजता आम्ही रायगडाच्या पायथ्याशी असलेल्या पाचाडला पोहोचलो होतो. गटा-मध्ये सर्वात लहान असे नववीतून दहावीत जाणारे आम्ही तिघे होतो. ९-९ ॥ पर्यंत सर्व गट पाचाडमध्ये पोहोचताच आमच्या गट-प्रमुखाने घोषणा केली, 'सायकली इथे लावायच्या आणि ताबडतोब गड चढायला सुरुवात करायची, शर्यत आपण जिंकलीच

पाहिजे.' गावातल्या लोकांनी सल्ला दिला की, जंगलात जनावरं आहेत. कमीत कमी चंद्र वर आल्यावर तरी चढायला लागू. तेवढी २॥ तासांची विश्रांती देऊन गटप्रमुखाने १२ वाजता सर्वांना उठवलं. वाटेतली झाडं काजव्यांनी अक्षरशः लखलखत होती.ते पाहूनच निम्मा थकवा पळाला. शर्यत जिंकायची या जिद्दीनं गड चढायला सुरुवात

दहावी झाल्यावर एप्रिल-मे महिन्याच्या सुट्टीत आमची अकरावी पूर्ण झाली आणि जूनमध्ये बारावीच्या वर्गात आमचा वर्ग मिसळला गेला.हे असलं काहीतरी प्रबोधिनीतच सुचतं आणि प्रत्यक्षात येतं. वयाच्या सोळाव्या वर्षी सेंट्रल बोर्डाची बारावी पूर्ण करतानाही वर्षभर दल, सहली, विविध कार्यक्रम यांची साथ होतीच, दहावीत

ज्ञान प्रबोधिनी प्रशालेच्या पहिल्या तुकडीचे विद्यार्थी. पुणे अभियांत्रिकी महाविद्यालयातून विद्युत अभियांत्रिकीची पदवी विशेष श्रेणी मिळवून मुंबई आय.आय.टी. मधून एम.टेक.व पीएच.डी. या पदव्या प्राप्त केल्या. कबड्डी, खो-खो, बास्केटबॉल, व्हॉलिबॉल इ.खेळांच्या संघांमधून खेळून अनेक सामने खिलाडू वृत्तीने जिंकले. ज्ञानप्रबोधिमध्ये महाविद्यालयापासून क्रीडादले, शिबिरे,सहली यांचे संयोजन करण्यात हातखंडा.बालवाडीतल्या मुलाखतीपासून ते वयोवृद्ध व्यक्तींपर्यंत सर्वांशी सहज संवाद साधण्याच्या कलेत पारंगत.विश्व रहस्याच्या अभ्यासापासून भविष्यवेध तंत्रापर्यंत अनेक विषयांचा अभ्यास,सखोल वाचन,सध्या ज्ञानप्रबोधिनीच्या प्रचीती या महाविद्यालयीन युवक युवतींसाठीच्या विभागांचे प्रमुख म्हणून काम पाहतात.त्याचबरोबर ज्ञानप्रबोधिनीच्या कार्यकारी मंडळाचे व सहविचार समितीचे सदस्य आहेत. ज्ञानप्रबोधिनीच्या सर्वांगीण वाटचालीमध्ये महत्त्वाचे आधारस्तंभ होऊन ते पूर्णवेळ कार्य करीत आहेत.

केली. गंमत म्हणजे दुसऱ्या वाटेनं येणारा पायी गट आम्हाला रस्त्यात भेटला. त्यांचीही अवस्था आमच्यासारखीच होती. एकमेकांना आधार आणि हुरूप देत अखेर रात्री २॥ वाजता आम्ही गडावर पोहोचलो.शर्यत कुणीच जिंकलं नाही आणि हरलंही नाही. पण या चढाओढीमुळे आमच्यात जी जिद्द निर्माण केली ते प्रबोधिनीचं खरं बाळकडू! गडावर पोहोचल्यावर न जिंकताही आम्हाला जग जिंकल्याचा आनंद मिळाला.

असतानाच विविध शिबिरांमधून, परिस्थिती ज्ञानाच्या तासांमधून, येता जाताना हातात हात घेऊन मारलेल्या गप्पांमधून प्रबोधिनीचे संचालक, संस्थापक आप्पांची ओळख झाली होती. त्या वेळी त्यांची काहीशी भीती वाटली तरी कुतूहल, आदरही वाटायचा. आप्पांनी आम्हाला 'विवेकानंद काय म्हणाले' हे पुस्तक एका शिबिरात शिकवलं. प्रबोधिनीतलं आवडणारं, भारावणारं वेगळं वातावरण कशासाठी आहे, हे तेव्हा समजलं. भोवतालच्या वातावरणाबरोबरच व्यक्तिगत

आयुष्य, विचार यांनाही एक अर्थपूर्णता आली.

बारावी संपवून महाविद्यालयात जाताना विशेष वेगळं काही वाटलं नाही. औपचारिक शिक्षणाची जागा फक्त बदलली, पण प्रबोधिनीतील अनौपचारिक शिक्षण चालूच राहिलं. त्यामुळेच बी. टेक.ला आय. आय. टी. मध्ये मिळालेला प्रवेश सोडतानाही काही वाटलं नाही. पथकप्रमुखाचा मार्गदर्शक व नंतर सरस्वती दलाचा प्रतोद अशी वाटचाल चालू राहिली. मात्र आप्पांचा वेगळा आग्रह असूनही मी अभियांत्रिकी शाखेला गेलो होतो. असे असूनही चारी वर्षे मी सातत्याने युवक विभागाचे काम इतरांच्या बरोबरीने करत राहिलो. वाढत्या वयाबरोबर क्षितिजे विस्तारत गेली.शाळा-मित्रपरिवार-संघटना हे टप्पे ओलांडत प्रबोधिनी एक सर्वकष तत्वज्ञान म्हणून जाणवू लागली.या प्रवासात मुख्य वाटा होता तो आंध्रमधील मदतकार्याचा, प्रबोधिनीतील खोलवर जाऊन भिडणाऱ्या पद्यांचा,विविध धाडसी सहलींचा आणि

माझ्याहून काही वर्षांनीच मोठ्या असणाऱ्या युवक मार्गदर्शकांच्या मैत्रीचा.

आंध्रच्या वादळात मदतीसाठी गट पाठवायचे ठरले.६ वाजता इंजिनियरिंगचा शेवटचा पेपर संपवून रात्रीच्या गाडीत बसलो. अंगात इंजेक्शनचा ताप,आरक्षण नसल्याने दरवाजात बसून प्रवास,तेलगू येत नाही पण अगदी आतल्या खेड्यांमध्ये काम करायचे. पाच दिवस लिंगारेड्डीपालममध्ये काढले.एक नवीनच अनुभवविश्व खुले झाले. वर्तमानपत्रांचे संदर्भ समजायला लागले.प्रेते पुरताना मृत्युविषयी विचार मनात घोळू लागले, भारतीय एकात्मता या गुळगुळीत शब्दांचा अनुभव घेण्याची ओढ लागली.

या सगळ्या उद्योगांमध्ये अभ्यासाकडेही पुरेसे लक्ष राहिले.कारण वेळेचा पुरेपूर आणि भरपूर उपयोग करायची सवय तिकडेही वापरता आली.सर्व सत्रांना प्रथमश्रेणी मिळवत शेवटच्या सत्रात वर्गात पहिला येऊ शकलो. विद्यापीठामध्येही क्रमांक मिळाला आणि हा

सगळा अभ्यास सांगली व बाहुबली या विस्तार शिबिरांची पूर्वतयारी व प्रशिक्षण करताना झाला होता.अशी एका वेळी अनेक गोष्टी आणि किमान यशस्वी करू शकणारी प्रबोधिनीत इतरही उदाहरणे होती, आहेत.

सांगली विस्तार शिबिरातील अशीच एक आठवण.पुण्याहून मी कॉलेजच्या तिसऱ्या वर्षाचा,अजय पहिल्या वर्षाचा आणि नववीत गेलेली ६ मुलं गेलो होतो सांगलीच्या १०० मुलांचं क्रीडाशिबिर घ्यायला.नवीन, अनोळखी गावात चांगलं बस्तान बसवलं होतं.इंदिराभुवनच्या खड्ड्यातल्या मैदानावर खेळ व्हायचे.प्रार्थनेच्या वेळी भोवतालच्या काही मुलांनी दगड मारायला,टिंगल करायला सुरुवात केली.दुसऱ्या दिवशी प्रार्थना मध्येच थांबवून युवक गटाला मुलांना पकडायला पिटाळलं.दुपारीच प्रबोधिनीची नेहेमीची 'आक्रमक वृत्तीवर बैठक झाली होती.युवक गटाने मुलांना पकडलं आणि वर बडवायलाही सुरुवात केली.अचानक कोणीतरी जवळच्या आज्ञाद मंडळाच्या कार्यकर्त्यांना बोलावलं आणि मग आमची पिटाई सुरू झाली.कठीण समयी निर्णय घेण्यास प्रबोधिनीचं बाळकडू कामी आलं.पटकन बालगटाला विसर्जन देऊन घरी पाठवलं.मारामरीमध्ये पडून अजय, विद्याधरला सोडवलं आणि एकदम चढत्या आवाजात पण तहाचा प्रस्ताव मांडून मारामरीची पार्श्वभूमी समजाऊन सांगितली. रात्री मंडळाच्या अध्यक्षांना जाऊन भेटलो. प्रार्थनेच्या वेळचा त्रासही बंद झाला, शिवाय नवीन ओळखी, मित्रही मिळाले. परक्या

भागातलही धाडस व मुत्सद्दीगिरीने प्रसंग निभावता येतो, प्रश्न सोडवता येतो असा आत्मविश्वास मिळाला.

बी.ई.नंतरची सात वर्षे मुंबईला आय.आय.टी.मध्ये एम.टेक.पीएच.डी या पदव्या संपादन करण्यात गेली. प्रबोधिनीशी सतत संपर्क होता. पुण्यात आल्यावर स्टेशनवरून प्रथम प्रबोधिनीत येऊन मग घरी जायचो. प्रबोधिनीत आल्यावर आप्पा खाली भेटले तरी हातात हात घेऊन कार्यालयात घेऊन जायचे.प्रकट चिंतनात्मक असं बोलायचे. वेगवेगळ्या दिशा, आव्हाने सुचवायचे. मनातल्या व्यथाही सांगायचे, मित्रांशी पत्रव्यवहार आणि गप्पा चालू होत्याच. आय.आय.टी. च्या वेगळ्या वातावरणातही प्रबोधिनीपण टिकवू शकलो हे याच जोरावर. अमेरिकेची ओढ लागलेल्या मुलांकडून गांधीजयंतीला कानाकोपऱ्यातून होस्टेल साफ करवून घेतले. Sportsman of the year, Freedom of the Hall ही पारितोषिकं मिळवली,पण सर्वात महत्त्वाचं म्हणजे वेगळा मित्रपरिवारही मिळवला. सांगलीमधील युवक विभागाच्या कामाशी संपर्क होताच.खेळात गुडघा मोडल्यावर wild life हा नवीन छंद आणि त्यात बरीच प्रगती झाली.पीएच.डी.च्या काळात आणि नंतरही आलेली फ्रान्स,कॅनडा व अमेरिका येथील प्रलोभने सहजपणे नाकारता आली.

८६ साली आय.आय.टी.तून पुण्यात येताना काहीसा साशंक होतो. पण प्रबोधिनीच्या दैनंदिन कामात पुन्हा रुजण्यामध्ये काहीच अडचण आली नाही.

जुन्या काळातील अनेक उपक्रम, पद्धती वातावरण परत आणणे आणि स्वतःच्या अनुभवातून नवीन भर घालणे असे कामसुद्धा करतो आहे. एकामागून एक मोहिमा आणि अनेक आघाड्यांवर एका वेळी लढणे ही प्रबोधिनीच्या सर्व दिनक्रमातून सहज अंगवळणी पडलेली सवय फार मोलाची वाटते. त्यामुळे महाविद्यालयात शिकवणे कधीच अवघड गेले नाही, तर त्यात आनंद व समाधानच लाभले. सहशिक्षणासंबंधी प्रबोधिनीत निर्बंध, काही पद्धती होत्या. पण बाहेरच्या अनुभवातून मुलंमुली, मित्र-मैत्रिणींच्या नात्यांनी सुद्धा निरोगी वृत्तीने व समर्थपणे एकत्र काम करू शकतात हे लक्षात आले.

अभियांत्रिकी महाविद्यालयात शिकविताना सुरू केलेला प्रचीती गट काहीसा आकार घेतो आहे. ८३ साली आप्पांचं निधन झालं. पण अजूनही त्यांची थाप, मार्गदर्शन आणि रागावणे हवेहवेसे वाटते. गेल्या ८-९ वर्षातही माझे शिकणे चालूच आहे. विकसन हेच तत्त्वज्ञान, सामाजिक परिवर्तन, जागतिक भविष्यवेध अशा जाणिवांचा विस्तार होतो आहे आणि ते खूप आनंददायी आहे. मनुष्य घडण आणि त्यातून सामाजिक प्रश्नांची सोडवणूक यातील आव्हाने आवडली आहेत, त्यावरच सातत्याने प्रयत्न करत राहण्यामध्ये मजा येईल अस वाटतंय. गेल्या काही वर्षांतील छोटे मित्र आणि आधीचे ज्येष्ठ मित्र या सगळ्यांबरोबर एकत्र कामांची गोडी अवीट आहे.

अशा अनेक आठवणी लिहिता येतील. पण

या सर्व नक्षीकामातून अर्थपूर्णतेमुळे विशेष नोंदवाव्या लागतील अशा दोन देणग्या म्हणजे **परिपक्व सामाजिक जाणीव आणि तात्त्विक समज!** यामागे ग्रामीण शिबिरे, आंध्रमधील मदतकार्य, अरविदांचे तत्त्वज्ञान व अन्य अनेक कार्यक्रमांचे योगदान आहे. सामाजिक संवेदनशीलतेतून येणारी अस्वस्थता, त्यासाठी काही धडपड करत राहण्याची प्रेरणा आणि हतबुद्ध करून टाकणाऱ्या सभोवतालच्या वास्तवात मनाची उभारी राखण्यासाठी लागणारी तात्त्विक बैठक. अधूनमधून जिवाभावाच्या सहकाऱ्यांचा आधार, सहवास! आयुष्यात अर्थ आणि रंगत असायला अजून काय लागतं?

“मी इतरांपेक्षा काही पुढचे बघू शकलो असेन तर ते मी दिग्गजांच्या खांद्यावर उभा राहिलो म्हणूनच”

उत्तर : हे प्रसिद्ध वाक्य रॉबर्ट हुकला लिहिलेल्या पत्रात सर आयझॅक न्यूटन या महान शास्त्रज्ञाने योहानेस केपलर, गॅलिलिओ यांना उद्देशून म्हटले आहे. १६४२ साली बुल्सथोर्प येथे शेतकऱ्याच्या पोटी जन्मलेला हा मुलगा पुढे गती व गुरुत्वा-कर्षण यांचे मूल सिद्धांत, प्रकाशाची मूलभूत रचना व कलनशास्त्र यांचा जन्मदाता ठरला. न्यूटनचे सर्वात महान कार्य म्हणजे त्याने लिहिलेला ग्रंथ ‘फिलॉसॉफी नॅचरलिस् प्रिन्सिपिया मॅथेमॅटिका.’ न्यूटनने रॉयल ॲकेडमीचा अध्यक्ष व केंब्रिज येथे लुकेशियन प्रोफेसर ऑफ मॅथेमॅटिक्स ही सर्वोच्च पदे भूषविली. या कामासाठी त्याला ‘सर’ ही पदवी देण्यात आली. १७७२साली या महान शास्त्रज्ञाचा मृत्यू झाला. न्यूटनबद्दल बोलताना आइनस्टाईन म्हणत असे ‘निसर्ग म्हणजे त्याच्यासाठी एक उघडे पुस्तकच होते.’

उत्साहवर्धक शिबिरे

२५ मे ते १० जून ९५ या कालावधीत महाराष्ट्रामध्ये १५ ठिकाणी व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरे झाली. त्यांच्या छायाचित्रांमधून शिबिरांची झलक तुमच्यापर्यंत पोहोचली असेलच. शिबिरांची माहिती पुढील अंकात वाचालच. तूर्तास या सर्व ठिकाणच्या उपस्थितीचे आकडे खाली देत आहोत. त्यावरूनही या शिबिरांना लाभलेल्या उत्स्फूर्त प्रतिसादाचा अंदाज येईल. यापुढील शिबिरांमध्ये तुम्हीही सहभागी व्हाल ना?

महाराष्ट्रातील व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरे

शिबिरस्थान	मुले	मुली	पालक मेळाव्यास उपस्थित पालक
१. सांगली	७३	१०७	४०
२. धुळे	८३	१२५	६०
३. सातारा	१०५	१०२	११०
४. ठाणे	८०	८०	७५
५. लातूर	७५	९८	४५
६. नाशिक	८०	६०	६०
७. कोल्हापूर	९१	--	७०
८. रत्नागिरी	४६	--	२५
९. परभणी	४६	--	--
एकूण	६७९	५७२	७८५
एकूण	१२५१		

नावीन्यपूर्ण बक्षिसाचे मानकरी व्हा !

गेल्या वर्षीच्या वार्षिक परीक्षेतील गुणांमध्ये यंदाच्या वर्षी तुम्ही वाढ करू इच्छिता का? तुमच्या गुणांमध्ये खालीलप्रमाणे वाढ झाली तर आमच्यावतीने सर्वांना खास बक्षीस!

गेल्या वर्षीच्या वार्षिक परीक्षेतील गुणवत्ता	अपेक्षित वाढ (टक्के)
४०% ते ६०%	१५%
६१% ते ७५%	१०%
७६% ते ८०%	७%
८१% च्या पुढे	५%

ज्या विद्यार्थ्यांना हे आव्हान पेलायचे आहे अशा विद्यार्थ्यांनी आपले नाव, पत्ता, इयत्ता, मागील वर्षीचे गुण (टक्के) पत्राद्वारा आमच्यापर्यंत कळवावेत.

‘छात्र प्रबोधन’ ची स्थानिक कार्यालये

निगडी	: ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय, पेठ क्र. २५, निगडी, पुणे ४४. ☎ ८४३८०
सोलापूर	: ज्ञान प्रबोधिनी बालविकास मंदिर, डफरीन चौक, सोलापूर. ☎ २५७८२
सातारा	: सौ. सुषमा हाडप, साकेत, एल.आय.सी. कॉलनी, शाहपुरी बसस्टँड जवळ, सातारा. ☎ ५००००२
सांगली	: श्री. शैलेंद्र केळकर, ६९२, गावभाग, खाडिलकर गल्ली, सांगली.
कोल्हापूर	: डॉ. शुभांगी कुलकर्णी (सोलापूरकर), आशीर्वाद हॉस्पिटल, बिनखांबी गणेश मंदिराजवळ, कोल्हापूर. ☎ २१५३४
नाशिक	: सौ. साधना गाडगीळ, रामकृष्णधाम, श्रीरामवाडी, म.गांधी रोड, नाशिक ☎ ५७४८३०
ठाणे	: डॉ. अजित दातार, बी-२०, अहिल्या सोसा., घंटाळी रोड, घंटाळी मंदिराजवळ, ठाणे (प.) ☎ ५४२१०८७.
पनवेल	: सौ. मेधा मयुरेश सोहोनी, पी एल-६-१३-६ सेक्टर १७ सिडको कॉलनी, अभ्युदय बँकेमागे, नवीन पनवेल.
रत्नागिरी	: कु.नीता अ.श्रीखंडे, २९२३, जोशीवाडा, नवी मंडई रस्ता, रत्नागिरी. ☎ २२४८७.
धुळे	: सौ.उषा पाठक, धुळे अर्बन बँक, गरूड बाग, धुळे ☎ २३४८७.
चाळीसगाव	: श्री. विंचूरकर, मुख्याध्यापक गुरुकुल माध्यमिक विद्यालय, चाळीसगाव.
परभणी	: श्री. दिलीप राके. ‘पारस’ नाथनगर, परभणी किंवा बाल विद्यामंदिर, परभणी.
औरंगाबाद	: कर्नल पी.एन्.मोडक.प्लॉट नं.३०६/३०७,सेक्टर नं. 'C' N-1 भक्तीनगर गणेश मंदिराजवळ,सिडको,नवीन औरंगाबाद ☎ ८४८२६२६

लातूर,अहमदनगर,जळगाव याठिकाणी स्थानिक कार्यालये सुरू करावयाची आहेत. इच्छुकांनी पत्रव्यवहार करावा.

या कार्यालयांमध्ये मासिकाची वर्गांनी भरून सभासद होता येईल. ज्ञान प्रबोधिनी व छात्र प्रबोधनद्वारा प्रकाशित विविध पुस्तके या कार्यालयांमध्ये विक्रीसाठी उपलब्ध आहेत.छात्र प्रबोधनसाठी आपले लेखनसाहित्य या केंद्रावर आपण हस्ते देऊ शकाल. तेथून ते पुण्याला पाठविले जाईल.छात्र प्रबोधनद्वारा आयोजित विविध शिबिरांची व उपक्रमांची माहिती व नावनोंदणी येथे करता येईल.

हे मासिक ‘ज्ञान प्रबोधिनी’ या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर आषाढ १२ शके १९१७ (३ जुलै १९९५) या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले आहे.

महाराष्ट्रातील १५
शिबिरांच्या उत्साहाचे
प्रतिबिंब

त्रोडास्पर्धा - नाशिक

हस्तकौशल्य - लातूर

गोकुळ दुग्ध प्रकल्प भेट - कोल्हापूर

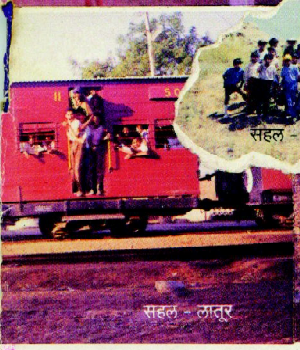
खेळ - परभणी

सहल - लातूर

सहल - धुळे

सहल - लातूर

उदात्तना - सांगली

ज्ञानज्योती

हरिभजनावीण काल घालवू नको रे ।
ज्ञानार्जनावीण काल घालवू नको रे ।

कोरीच्या सापा भिउनी भवा,
भेदि न होती जीवा शिवा ।
अंतरिचा ज्ञानदिवा मालवू नको रे ॥ १ ॥

विवेकाची ठरेल ओल,
ऐसे बोलावे की बोल ।
आपुल्या मते उगीच चिखल कालवू नको रे ॥ २ ॥

संतसंगतीने उमज
पाडुनि मनी पुरते समज ।
अनुभवावीण मान डोलवू नको रे ॥ ३ ॥

सोहिचा म्हणे ज्ञानज्योति
तेथे कैची दिवसराती ।
तयेवीण नेत्रपाती हालवू नको रे ॥ ४ ॥